

LA IDENTITAT NACIONAL CATALANA AL SEGLE XVIII. LA GUERRA DE SUCCESSIÓ I EL RÈGIM BORBÒNIC

CRISTIAN PALOMO REINA
Universitat Autònoma de Barcelona

1. PLANTEJAMENT

L'objectiu d'aquest capítol és realitzar una anàlisi de la identitat nacional dels catalans durant el segle XVIII, atorgant especial atenció al període de la Guerra de Successió. Per fer-ho, ens centrarem en les característiques principals que mostraven les identitats col·lectives de caràcter nacional/patriòtic¹ i els seus corresponents patriotismes,² existents a l'Europa de l'Antic Règim, tot aplicant-los al cas català durant el període cronològic suara al·ludit.³ El fet de denominar aquestes identitats col·lectives amb el terme *nacional* ens porta a pronunciar-nos en el complex debat sobre la contemporaneïtat o antiguitat de les nacions,⁴ sense perdre de vista que, en darrera instància, és un debat conceptual que depèn tant del significat que atorguem als mots o expressions com dels significats històrics que aquests tingueren en els períodes pretèrits.⁵

1. Utilitzarem les expressions *identitat nacional* i *identitat patriòtica* com a sinònimes, alternant-les al llarg del text.

2. Tot i que el mot *patriotisme* no apareix fins al segle XVIII, és utilitzat historiogràficament per diversos autors per denominar, en les centúries precedents, el que Eulàlia Duran ha descrit com «el sentiment d'amor a les coses pròpies, terra, institucions, llengua, etc.». Eulàlia DURAN, «Patriotisme i millenarisme al segle XVI», *Recerques: Història, Economia, Cultura* (València), núm. 32 (1995), p. 7-18 (la citació és en la p. 7).

3. Per a una explicació clarivident i sintètica d'aquestes característiques que serveixi per veure en què es diferencia de la identitat nacional contemporània i dels nacionalismes actuals, vegeu la presentació del dossier monogràfic que el Grup de Recerca d'Història Moderna Manuscrits de la Universitat Autònoma de Barcelona dedicà a la temàtica que ens ocupa: Antoni SIMON, «Presentació», *Manuscrits: Revista d'Història Moderna* (Bellaterra), núm. 19 (2001), p. 17-20. Per a un estudi similar, però centrat concretament en la Catalunya de la Guerra dels Segadors, vegeu Xavier TORRES, «Un patriotisme sense nació: què va ser l'anomenada Guerra dels Segadors (1640-1652/1659)?», a Josep Maria FRADERA i Enric UCÉLAY (ed.), *Notícia nova de Catalunya*, Barcelona, Centre de Cultura Contemporània de Barcelona, 2005, p. 61-96.

4. Una aproximació al debat, a Anthony D. SMITH, *Nacionalismo y modernidad: Un estudio crítico de las teorías recientes sobre naciones y nacionalismo*, Madrid, Istmo, 2000; Xavier TORRES, «La historiografia de les nacions abans del nacionalisme (i després de Gellner i Hobsbawm)», *Manuscrits: Revista d'Història Moderna* (Bellaterra), núm. 19 (2001), p. 21-42; Òscar JANÉ, *Catalunya i França al segle XVII: Identitats, contraidentitats i ideologies a l'època moderna (1640-1700)*, Catarroja, Barcelona, Afers, 2006, p. 35-70.

5. La importància del coneixement del vocabulari històric és quelcom clau, pel fet que necessitem aquest saber per tal d'albirar millor la mentalitat dels homes i les dones precedents i així aproxi-

Així, en primer lloc, considerem les identitats nacionals o patriòtiques d'època baixmedieval i moderna, almenys les pròpies dels territoris de l'Europa occidental, com a identitats col·lectives de grups humans, els individus dels quals, per diversos motius, se sentien, s'identificaven i eren identificats per d'altres com a membres d'un ens, més o menys abstracte, amb fonaments més polítics que lingüísticoculturals anomenat, depenent del lloc, la cronologia i el context, amb termes com *pàtria* o *nació*. Això generava en els esmentats individus uns sentiments de lleialtat envers aquest ens, els seus elements simbòlics i les altres persones considerades com a membres.

En segon lloc, entenem la formació i consolidació de les identitats patriòtiques, si més no, a l'àmbit territorial abans esmentat, com a processos històrics de llarga durada que troben les seves arrels a l'època baixmedieval i que evolucionaren amb el temps, transformant-se, reinventant-se i expandint-se, fins a arribar a la societat de masses dels segles contemporanis, sense que, per aquest motiu, ho hàgim de concebre com un procés predeterminat, lineal o simplement acumulatiu.⁶

mar-nos, si bé potser no totalment, com a mínim, menys anacrònicament, a la seva manera de viure i comprendre les realitats històriques.

6. Sobre els fonaments medievals dels estats europeus, vegeu Esteban SARASA, «Fundamentos medievales del estado moderno», *Ius Fugit*, núm. 3-4 (1994-1995), p. 487-498; Max TURULL, «La formació del poder polític als segles XII-XV i els orígens medievals de l'Estat. Història política i història del dret i de les institucions: bibliografia recent en llengua francesa (1984-1994)», *Anuario de Estudios Medievales*, núm. 25, fasc. 2 (1995), p. 761-812. Sobre l'evolució històrica de la identitat patriòtica/nacional catalana, compartim les tesis de Pierre Vilar o Antoni Simon i Tarrés: Pierre VILAR, *Estat, nació, socialisme: Estudis sobre el cas espanyol*, Barcelona, Curial, 1982; Antoni SIMON, *Construccions polítiques i identitats nacionals. Catalunya i els orígens de l'estat modern espanyol*, Barcelona, Publicacions de l'Abadia de Montserrat, 2005. També som partidaris del model interpretatiu i cronològic que aplica el medievalista Vicent Baydal per a l'evolució de la identitat patriòtica valenciana al llarg dels períodes baixmedieval i modern, ja que entenem que es produí una evolució prou anàloga a la del cas català. Vicent BAYDAL, «Què som, i per què som com som.» Un nou model interpretatiu per a l'evolució històrica de la identitat col·lectiva valenciana», a Manuel LANUSSE, Joan Alfred MARTÍNEZ i August MONZÓN (ed.), *Vida amunt i nacions amunt: Pensar el País Valencià en temps de globalització*, València, Universitat de València, 2008, p. 179-213. Contemplem aquestes idees com a més versemblants que les tesis contemporanicistes de les nacions, car, tot i que en molts casos estan ben fonamentades argumentalment,

Finalment, pensem que aquestes antigues identitats nacionals coexistien, es barrejaven, es fonamentaven, es nodrien i, en algunes ocasions, s'enfrontaven amb altres identitats col·lectives de tipus familiar, religiós, professional, estamental, local, senyorial i dinàstic, etc., que posseïen els mateixos individus i els generaven múltiples lleialtats.

Pel que fa al marc cronològic de l'anàlisi, el primer període que atendrem és el de la Guerra de Successió espanyola en els regnes hispànics de la península Ibèrica (1705-1714). Aquesta guerra fou, d'una banda, un conflicte entre grans potències europees, destacant-hi França i Anglaterra, que tingué lloc per l'enfrontament de la dinastia dels Borbó francesos amb la dinastia dels Àustria del Sacre Romà Imperi per ocupar el tron de la monarquia d'Espanya, que es trobava en clara decadència internacional però conservava una extensió territorial i comercial d'abast mundial. De l'altra, també fou un conflicte entre els regnes hispànics, els quals s'anaren decantant, a mesura que avançava el conflicte, per la causa del duc d'Anjou, Felip de Borbó, o, pel contrari, per la de l'arxiduc Carles d'Àustria, confrontant dues concepcions polítiques que afectaven l'estructuració i la forma de govern de la monarquia i els seus regnes.⁷

El segon període objecte de la nostra atenció, tot i que de manera més breu, s'obre amb la resolució d'aquesta guerra, que suposà, entre moltes altres conseqüències, una profunda reformulació política de caràcter uniformitzador i absolutista de la monarquia d'Espanya, sobretot a la Península, puix que la victòria a l'escenari ibèric dels Borbó comportà el desbalament de les estructures estatals de València, Aragó, Catalunya i Mallorca, basades en les institucions i els sistemes jurídics propis, per imposar-los les pròpies de Castella i fer-los esdevenir províncies conquerides, on el rei Felip V de Borbó i els seus successors gaudiren d'una sobirania molt més absoluta que la que històri-

ens resulten deficientes. El fet de néixer d'axiomes excoents (com el que manté que sense nacionalisme contemporani no hi pot haver nació) generats a partir d'una de les interpretacions conceptuals del mateix terme *nació*, que obvia les identitats precontemporànies, els provoca una limitació en la perspectiva que ofereixen, i resulten insuficients per cobrir de manera versemblant processos històrics tan complexos i dilatats en el temps, com són les formacions i evolucions dels estats moderns i de les nacions. De la mateixa manera, tampoc no defensem les interpretacions d'aquells historiadors que no troben diferències entre les nacions medievals o modernes i les d'època contemporània. La nostra disconformitat amb aquesta visió rau en el fet que, si bé pensem que els sentiments d'identitat nacional o patriòtica a l'època baixmedieval o moderna poden ser similars o iguals als actuals, el context polític, social, econòmic, cultural i jurídic que els genera i modula ha canviat totalment, i ha fet que les concepcions, els símbols i els valors d'identitat col·lectiva també hagin mutat.

7. Joaquim ALBAREDA, *El «Cas dels catalans»: La conducta dels aliats arran de la Guerra de Successió (1705-1742)*, Barcelona, Fundació Noguera, 2005, p. 12.

cament havien posseït els monarques hispànics precedents. Aquest fet suposà un punt d'inflexió d'enorme importància en l'evolució històrica de la identitat en els territoris catalanoaragonesos. En el cas del Principat de Catalunya, a la supressió de les institucions i lleis pròpies, un dels fonaments principals de la identitat nacional/patriòtica catalana d'època medieval i altmoderna, se li ha de sumar la repressió sistemàtica i omnipresent perpetrada pel nou règim sobre la població després de la guerra i, en bona mesura, al llarg del segle XVIII.

L'esmentat llarg procés històric de formació de les identitats nacionals anà íntimament lligat al prolongat procés cronològicament coetani de construcció de formes polítiques de caràcter estatal: règims públics de govern amb potestat per exercir una sobirania exclusiva sobre un domini territorial i els seus pobladors, alguns dels quals, després de diverses transformacions, acabaren esdevenint, al segle XIX, els estats contemporanis.⁸ En conseqüència, per comprendre qualsevol identitat nacional precontemporània, cal que definim correctament aquestes estructures polítiques. El problema arriba en alguns casos, com el català, a l'hora de definir aquest marc estatal.

2. UN ESTAT CATALÀ EN UN IMPERI ESPANYOL

Fins a la victòria borbònica de 1714, el marc estatal dels catalans fou el Principat, tot i l'existència d'un Imperi hispànic al qual es trobava vinculat des de 1479, amb excepció d'un lapse de poc més d'una dècada produït per la Guerra dels Segadors. Aquesta afirmació pot generar polèmica, perquè entra en contradicció amb la definició que gran part de la historiografia espanyola sosté avui dia sobre l'estructuració de la monarquia d'Espanya, entenent-la com un únic estat institucional, cultural i jurídicament plural, de caràcter federal, compost de comunitats polítiques inferiors semiautònomes: els regnes, principats o províncies. Aquesta conceptualització de l'Imperi espanyol altmodern com a estat se'ns fa difícil d'acceptar, i no només pel fet que el terme *estat*, en el sentit actual de règim polític públic de govern aplicat al conjunt d'Espanya com a única comunitat política, no el trobem emprat a la Península fins ben entrat el segle XVIII,⁹ sinó perquè

8. Resulta prioritari que els historiadors emprin amb cura i amb propietat tant els conceptes com la terminologia històrics, eines fonamentals per al cultiu de la història. Per aquest motiu, no compartim la reticència de molts historiadors a parlar d'*estat* en l'edat moderna. *Estat* era un mot utilitzat en aquell període, fins i tot aplicat a bona part de les comunitats polítiques, tal com veurem. Per tant, al nostre parer, el que s'ha de fer és posar èmfasi a explicar que l'estat d'època moderna no s'ha de confondre amb l'estat contemporani.

9. Jesús LALINDE, «Depuración histórica del concepto de

ensem que és fruit de la teoria clàssica de l'estat modern¹⁰ que, si bé ha estat profundament qüestionada i sembla que fins i tot prou superada en alguns aspectes com l'assimilació immediata entre els conceptes de *centralització*, *absolutisme* i *progrés*,¹¹ encara roman instal·lada en la visió de la monarquia hispànica, tant la dels Reis Catòlics com la dels Àustria, com un únic estat modern basat en la Corona com a institució, la qual desenvolupà una gran Administració burocràtica, una fiscalitat centralitzada, ambaixades permanents i la lògica per aixecar i mantenir exèrcits de centenars de milers d'efectius. Compartim, per tant, les reticències de John H. Elliott o Núria Sales a l'hora d'anomenar *estat* a la monarquia d'Espanya del període altmodern,¹² pel fet que concebre-la com un estat únic descentralitzat amb uns territoris més o menys autònoms és un anacronisme presentista.¹³ Amb això, no volem indicar que no s'utilitzés mai el terme *estat* per parlar de monarquies compostes, sinó que quan s'usava no es feia en el mateix sentit que quan s'emprava per parlar d'entitats polítiques com Catalunya. Així, segons la bibliografia especialitzada en l'evolució històrica del mot que ens ocupa, quan de manera no gaire abundant

Estado», a Jesús LALINDE *et al.*, *El Estado español en su dimensión histórica*, Barcelona, Promociones y Publicaciones Universitarias, 1984, p. 17-58, concretament en les p. 50-54.

10. Interpretació històrica dominant en les dues centúries precedents i mantinguda encara per molts autors, ni que sigui en alguna de les seves facetes, consistent a explicar el passat a partir de l'estat-nació contemporani, donant per feta, d'una banda, l'existència de la mateixa estructura en els segles de l'Antic Règim, tot identificant, de l'altra, els fets històrics de caràcter absolutista, uniformitzador i centralista amb progrés i modernitat. Sobre la teoria clàssica de l'estat modern, vegeu Agustí ALCOBERRO, «Poder i societat al Renaixement: Estat modern i identitats nacionals», a Eulàlia DURAN i Maria TOLDRÀ (ed.), *Itineraris: Nou estudis sobre cultura al Renaixement*, València, Tres i Quatre, 2012, p. 69-97, especialment les p. 69-71; Francesco BENIGNO, *Las palabras del tiempo: Un ideario para pensar históricamente*, Madrid, Cátedra, 2013, p. 199-222.

11. Per al desballestament de la interpretació estatalista i en relació amb el cas català, vegeu Josep FONTANA, «La Guerra de Successió i les Constitucions de Catalunya: una proposta interpretativa», a Joaquim ALBAREDA (ed.), *Del patriotisme al catalanisme: Societat i política (segles XVI/XIX)*, Vic, Eumo, 2001, p. 13-29; Antoni SIMON, «El moment d'Espanya. La Guerra de Successió i la imposició d'un model polític nacional d'estat. Una valoració historiogràfica», *Afers: Fulls de Recerca i Pensament* (Catarroja), vol. 22, núm. 56 (2007), p. 131-144.

12. Elliott, després de dir que Espanya només era una presència boirosa al costat de realitats molt més immediates com Catalunya o Aragó, sosté que la paraula *estat* és «senzillament inapropiada: el 1600 no hi havia una cosa tal que fos l'estat britànic, espanyol o austríac». John H. ELLIOTT, «Catalunya dins d'una Europa de monarquies compostes», *Pedralbes: Revista d'Història Moderna* (Barcelona), núm. 13 (1) (1993), p. 11-23, concretament en la p. 17.

13. Núria SALES, «Podem parlar de la Catalunya dels Àustries com d'un estat? I on rau l'estatalitat, en les monarquies compostes?», *Manuscripts: Revista d'Història Moderna* (Bellaterra), núm. 15 (1997), p. 23-31.

aquest apareix en la documentació històrica fent referència a un conglomerat dinàstic com el del sobirà hispànic, és per al·ludir al poder patrimonial que exerceix un monarca i/o la seva dinastia sobre una comunitat política o el conjunt de diverses comunitats polítiques. Per això, el rei espanyol era assessorat per a la conservació i ampliació dels seus estats patrimonials per un Consell d'Estat, que li suggeria una sèrie de directrius polítiques (*raó d'estat*) enfocades a augmentar els seus dominis i el poder que exercia sobre ells. Alhora, també podem trobar que, entorn del 1500, la veu *estat* era aplicada de manera genèrica, tot i que tampoc tot sovint, als aproximadament cinc-cents dominis polítics d'Antic Règim en què es dividia Europa i en els quals s'exercia legítimament potestat pública sobre la població que era identificada com a pròpia, ja fossin repúbliques o monarquies, comprenent entre aquestes últimes regnes, principats, ducats i comtats amb príncep sobirà, molts dels quals podien ser una monarquia monoestatal o estar vinculats a un dels abundosos conglomerats dinàstics existents al continent. Per posar exemples, aquest fou el cas del regne de Navarra, el Principat de Catalunya, el ducat de Milà i el comtat de Flandes, estats vinculats a la monarquia espanyola de la casa d'Àustria.¹⁴ D'acord amb això, en la segona meitat del segle XVI, el cronista guipuscoà Esteban de Garibay escrivia amb naturalitat que «Cathaluña es uno de los poderosos Estados que en nuestros días hallamos en los Reinos de España», mentre que, unes dècades més tard, la publicística contrària al comte duc d'Olivares va demanar al rei Felip IV d'Àustria la conservació total de les constitucions catalanes, argumentant que «en todas las edades, Reynos, señorías, y estados han sido las novedades y mudanças en el gobierno odiosas y ocasión de alborotos y motines».¹⁵ Davant d'això, mal-

14. No s'han de confondre els esmentats estats, ni cap altre de la seva categoria política, amb els estats senyorials o jurisdiccionals concedits a la noblesa per privilegi del príncep sobirà, com podien ser el ducat de Cardona o el comtat de Santa Coloma de Queralt, ambdós ubicats al Principat de Catalunya. Tampoc no s'han de confondre amb antics estats desapareguts, encara que el príncep sobirà conservi per tradició els seus antics títols, com podrien ser els regnes de Sevilla o Còrdova, que quedaren absorbits pel regne de Castella al segle XIII.

15. Les citacions, a Esteban de GARIBAY, *Los XL libros del compendio historial de las chronicas y universal historia de todos los reynos de España*, vol. IV, Barcelona, 1628, p. 13; Ricardo GARCÍA CÁRCCEL, «El concepte d'Espanya als segles XVI i XVII», *L'Avenç* (Barcelona), núm. 100 (gener 1987), p. 38-51. A més dels dos que ja hem mencionat, en època moderna, el terme *estat* tenia diversos significats que havia anat acumulant des del període medieval. Podia indicar manera d'estar o situació. Així mateix, podia indicar la condició de l'individu en tant que era posseïdor d'un conjunt de privilegis que l'ubicaven en la jerarquia social de l'Antic Règim. També podia fer referència als estaments polítics (coneguts a Catalunya també com a *braços*) en què es dividien aquestes societats, anomenant-se, entre altres formes, *Estats Generals*, *General* o *Juntes de Braços* a la reunió d'aquests estaments, que eren la representació

grat les interpretacions historiogràfiques que s'han basat només en els discursos absolutistes de l'època,¹⁶ l'estatalitat i la sobirania a l'edat moderna no requeien, ni arreu ni completament, només en el príncep i la seva Administració, encarregats, sigui dit de pas, de les relacions exteriors i la justícia del regne, sinó que requeien, també, en altres institucions representants dels interessos dels súbdits com eren els parlaments, les diputacions, els governs municipals, etc., motiu pel qual, tot i la polisèmia del mot *estat*, només podem considerar estats d'època moderna, en l'àmbit dels imperis o monarquies compostes, aquelles comunitats polítiques amb règims públics formats per l'Administració règia i les institucions regnícoles; en altres paraules, els estats eren els regnes, principats i províncies que formaven els imperis o monarquies compostes, mentre que la sobirania, en molts estats, era exercida, tal com succeïa durant la baixa edat mitjana, pel binomi monarca - estaments en Corts.¹⁷ El fet és que, en el cas espanyol, com

d'un regne, principat o domini polític davant el monarca. Alhora, també s'emprava la paraula *estat* per esmentar els senyorijs jurisdiccional i fiscals, tant laics com eclesiàstics, en la seva dimensió territorial. Sobre la semàntica del mot *estat* en aquestes centúries, consulteu Bernard GUENÉE, *Occidente durante los siglos XIV y XV. Los estados*, Barcelona, Labor, 1973; Jesús LALINDE, «Depuración histórica del concepto de Estado», a *El Estado español en su dimensión histórica*, Barcelona, 1984, p. 17-58; Bartolomé CLAVERO, *Tantas personas como estados. Por una antropología política de la historia europea*, Madrid, Tecnos, 1986, p. 80 i 81; Pablo FERNÁNDEZ ALBALADEJO, *Fragments de monarquía. Trabajos de historia política*, Madrid, Alianza, 1992, p. 86-88; Charles TILLY, *Coerción, capital y los Estados europeos 900-1990*, Madrid, Alianza, 1992; Maurizio VIROLI, *De la política a la razón de Estado. La adquisición y transformación del lenguaje político (1250-1600)*, Tres Cantos, Akal, 2009.

16. Vegeu, a tall d'exemple: Aquilino IGLESIA, «Sobre el concepto de Estado», a Aquilino IGLESIA et al., *Centralismo y autonomismo en los siglos XVI-XVII. Homenaje al profesor Jesús Lalinde Abadía*, Barcelona, Universitat de Barcelona, 1990, p. 213-240; Aquilino IGLESIA, «La realidad estatal catalana», *Manuscritos. Revista d'Història Moderna* (Bellaterra), núm. 13 (1995), p. 123-142.

17. De fet, als darrers segles medievals de l'Europa occidental, deixant de banda la casuística de les repúbliques, es produí l'estructuració política de caràcter estatal de moltes comunitats històriques monàrquiques entorn d'un poder regi vertebrador del règim públic, en cada un dels seus principals dominis. Aquests règims públics eren anomenats a l'època amb expressions com *cosa pública*, *regne* o *principat*, entre altres termes, i estaven representats per les elits oligàrquiques dels tres o quatre estaments que componien la societat feudal de cada domini. En aquests incipients estats medievals, la sobirania s'exercia en funció del grau de poder absolut que el príncep podia imposar als seus súbdits, més o menys limitat, segons la força que els estaments tenien per contrarestar-lo, i donava lloc, en moltes latituds, a un sistema constitucional, això és, un sistema de controls institucionals i legals sobre l'exercici del poder polític del monarca, i a un govern mixt entre príncep i estaments. Aquests dos pols de poder (príncep sobirà i representants del regne) eren explicats mitjançant la metàfora corporativista del *cos místic*, assimilant el monarca al cap i els estaments a parts del cos, i el conjunt era l'ens polític que entenem com a estat medieval. Sobre la dialèctica per la sobirania al Principat de Catalunya durant les últimes centúries medievals, vegeu Flocel SABATÉ, «El poder soberano en la Cataluña bajomedieval: definición y ruptura», a

en el de tantes altres potències de l'època, a causa d'avatars històrics d'herències, matrimonis i conquestes, el príncep sobirà no ho era d'un únic regne/principat, sinó de diversos, cosa que donava lloc a un imperi pluriestatal.¹⁸ Segons sostenia, al segle XVII, el jurista caste-

François FORONDA, Jean-Philippe GENÈT i José Manuel NIETO, *Coups d'État à la fin du Moyen Âge?: Aux fondements du pouvoir politique en Europe occidentale*, Madrid, Casa de Velázquez, 2005, p. 484-498. En època moderna se seguí emprant la metàfora corporativista, com ens deixà patent el rossellonès Andreu Bosc al segle XVII: «Los estats o estaments de Cathalunya, Rosselló y Cerdanya dividits en tres ordens en son origen formaren un cos o Republica general per lo cap lo Princep, per Brassos los tres estats Ecclesiastic, Militar y Reyale», citat per Núria SALES, «Abans de 1714: cap a una democratització de les institucions catalanes», a *La commemoració de l'Onze de Setembre a Barcelona*, Barcelona, Ajuntament de Barcelona, 1994, p. 96-104 (la citació és en la p. 96); alhora que també s'utilitzava per explicar les monarquies compostes com la hispànica, on el rei era el cap i cada principat, regne o província una part del cos. Xavier GIL, «Un rey, una fe, muchas naciones», a Antonio ÁLVAREZ-OSSORIO i Bernardo José GARCÍA, *La monarquía de las naciones: Patria, nación y naturaleza en la monarquía de España*, Madrid, Fundación Carlos de Amberes, 2004, p. 39-76 (vegeu concretament la p. 52). La dialèctica a la qual ens referim més amunt en aquesta nota continuà als segles almoderns i en molts estats, com poden ser els de la Corona d'Aragó, es consolidà el govern mixt, car ambdós pols de poder continuaren legislant, màxima atribució sobirana, conjuntament. Tanmateix, en altres estats, com podia ser el regne castellà, la sobirania era exercida quasi exclusivament pel príncep a causa d'un procés d'imposició d'aquest i d'atracció de les elits cap a l'Administració monàrquica que arrencà ja en la tardor medieval, i que es va consolidar amb diversos fets com poden ser la derrota comuna de 1521, la no assistència del clergat i la noblesa a les Corts des de 1539 i el programa centralista i regalista d'Olivares. I si bé això no vol dir que no existís constitucionalisme castellà i que, en alguns casos, els castellans advoquessin pel govern mixt, aquest mai no s'imposà. Sobre aquestes qüestions relacionades amb el pensament constitucionalista i de govern mixt a Castella i els regnes de la Corona d'Aragó, consulteu Joan Pau RUBIÉS, «La idea del gobierno mixto y su significado en la crisis de la monarquía hispánica», *Historia Social* (València), núm. 24 (1996), p. 57-81. Per a una visió comparada amb altres estats europeus, del mateix autor, «El constitucionalisme català en una perspectiva europea: conceptes i trajectòries, segles XVI-XVIII», *Pedralbes. Revista d'Història Moderna* (Barcelona), núm. 18 (2) (1998), p. 453-474.

18. El matrimoni de Ferran d'Aragó amb Isabel de Castella i la posterior unió dinàstica consolidada en les figures de Joana d'Aragó i Carles d'Àustria que donaren lloc a la monarquia hispànica es produïren, malgrat l'hegemonia de facto castellana, sota els principis polítics i jurídics catalanoaragonesos. Antoni SIMON, «Patriotisme i nacionalisme a la Catalunya moderna. Mites, tradicions i consciències col·lectives», *L'Avenç. Revista d'Història i Cultura* (Barcelona), núm. 167 (febrer 1993), p. 8-16, concretament en la p. 9. Tal com ens indica Jon Arrieta, aquests eren els principis que havien desenvolupat, entre els segles XII i XV, un precedent de monarquia composta al Mediterrani occidental que fou la base de la monarquia composta espanyola del període almodern. El mateix autor ens diu que els diputats dels territoris dels desapareguts estats de la Corona d'Aragó que presentaren a Carles III de Borbó el *Memorial de Greuges* l'any 1760, tenien aquesta idea ben clara: el model jurídic i polític del conjunt de la monarquia en el període dels Àustria era el de la Corona d'Aragó. Jon ARRIETA, «Entre monarquía compuesta y estado de las autonomías. Rasgos

llà Juan de Solórzano, hi havia dues maneres d'unir territoris per formar aquests imperis. La primera era la manera *accessoria*, o sigui, annexant totalment o parcialment un regne o província a un altre, de manera que un passava a considerar-se políticament i jurídica part de l'altre, com fou el cas de Castella i de Lleó, que, des de la baixa edat mitjana, jurídicament, formaren un únic estat, el qual estengué la seva legalitat als regnes d'Índies com si fossin part d'aquell. La segona era la fórmula *eaque principaliter*, és a dir, formant un binomi o un conglomerat de comunitats polítiques o estats distints, conservant cadascun la legalitat i el sistema polític propis.¹⁹ Aquesta fou la fórmula d'unió del conjunt castellà amb els regnes de la Corona d'Aragó o les diferents províncies dels Països Baixos. D'aquesta manera, tot i la construcció ideològica unitària espanyola, percebuda fora de la monarquia a causa de la política exterior conjunta i coordinada de tots els regnes hispànics que feia l'Administració règia,²⁰ l'*Hispaniarum Rex* no era monarca de cap regne o estat espanyol, sinó que ho era, separatament, de les diferents comunitats polítiques vinculades a les corones d'Aragó, Castella, Borgonya, Àustria i Portugal —aquestes dues darreres, durant quaranta i vuitanta anys, respectivament— que s'estenien per la península Ibèrica, les illes del Mediterrani occidental, la península Itàlica i l'Europa central.²¹ La pluriestatalitat del conjunt global de l'Espanya dels Àustria se'ns fa evident per l'existència de lloctinents/virreis i governadors, és a dir, *alter nos* funcionaris del monarca, que operaven als diversos dominis territorials, però, sobretot, per la mancança dels elements propis de les comunitats polítiques de caràcter estatal de l'època, com eren unes corts generals, una moneda i un sistema fiscal propis, una compilació de lleis superiors i un tribunal suprem que afectessin el conjunt, una llengua oficial i, àdhuc, uns criteris de successió únics. Eren elements que sí que es posseïen en l'àmbit de cada regne o principat, juntament amb una antiga nacionalitat

básicos de la experiencia histórica española en la formación de una estructura política plural», *Ivs Fugit* (Saragossa), núm. 16 (2009-2010), p. 9-72, concretament en les p. 13-18 i 25-28.

19. Sobre Solórzano i els tipus d'unió, vegeu John H. ELLIOTT, *Espanya, Europa y el mundo de ultramar. (1500-1800)*, Madrid, Taurus, 2009, p. 34. Les citacions, a Xavier GIL, «Un rey, una fe, muchas naciones», a *La monarquía de las naciones*, 2004, p. 56 i 57.

20. Malgrat que no sempre generava percepcions gaire unitàries a l'exterior, tal com ens mostrarà Xavier GIL, «Visió europea de la monarquia espanyola com a monarquia composta, segles XVI i XVII», *Recerques: Història, Economia, Cultura*, núm. 32 (1995), p. 19-43.

21. No hem fet esment de les illes i virregnats de l'Atlàntic, Amèrica i del Pacífic perquè no s'han de considerar estats del Rei Catòlic, ja que pel fet de ser territoris pagans no es varen respectar els seus ordenaments jurídics i polítics preexistents, i esdevingueren incorporacions territorials i accessòries de Castella. De manera conseqüent, no disposaven d'institucions tals com corts generals, parlaments, diputacions, etc., a diferència dels estats europeus de la monarquia d'Espanya.

jurídica anomenada *natura*, consistent a gaudir de les prerrogatives i els privilegis d'una comunitat política i que, per descomptat, no existia de manera comuna per a tots els espanyols, sinó de manera privativa per als catalans, aragonesos, valencians, castellans, etc.²² Per aquest motiu, fou necessària la creació de ficcions jurídiques consistents tant en la multiplicitat de la figura règia que posseïa tantes natures com estats²³ com en el fet que els consells suprems territorials radicats a Madrid eren part del territori dels regnes sobre els quals aconsellaven el Rei Catòlic.²⁴ Per tant, la monarquia d'Espanya que arribà al conflicte successori era legalment i de manera oficial un Imperi compost de regnes, principats o estats jurídicament independents entre si,²⁵ que compartien, únicament, un mateix príncep sobirà i la seva Administració monàrquica,²⁶ tal com ens deixà ben palès l'opuscle britànic de 1714 *Consideració del cas dels catalans*, que diu a primera plana: «Només cal constatar que el Principat de Catalunya, des de la seva subjugació a la corona d'Espanya, quan va esdevenir una part d'aquell domini, sempre ha estat gover-

22. Sobre la natura catalana, consulteu Núria SALES, «Naturals i alienígenes: un cop d'ull a algunes naturalitzacions dels segles XV a XVIII», a *Studia in honorem prof M. de Riquer*, vol. 1, Barcelona, Quaderns Crema, 1986, p. 675-705. Per conèixer les diferències entre aquesta natura i la nacionalitat actual, veieu la p. 691. No obstant això, és un concepte polisèmic i també s'aplicava a la relació de fidelitat entre els súbdits de cada domini d'un príncep (els vassalls naturals), que eren fidels al seu príncep natural, ja fos perquè era un príncep hereditari, perquè era just i respectuós amb les seves prerrogatives o perquè era ètnicament com els seus vassalls naturals. Xavier TORRES, «Els naturals i el rei natural en la Catalunya de la Guerra dels Segadors: a propòsit d'un *Sermó* de Gaspar Sala (1641)», *Estudi General* (Girona), núm. 21 (2001), p. 221-240.

23. JON ARRIETA, «Formas de vinculación a la monarquía y de relación entre sus reinos y coronas en la España de los Austrias. Perspectivas de análisis», a ANTONIO ÁLVAREZ-OSSORIO i BERNARDO JOSÉ GARCÍA, *La monarquía de las naciones: Patria, nación y naturaleza en la monarquía de España*, Madrid, Fundación Carlos de Amberes, 2004, p. 303-326 i 308.

24. Xavier GIL, «Un rey, una fe, muchas naciones», a *La monarquía de las naciones*, 2004, p. 49-54.

25. Pere MOLAS, *Manual de historia de España. 3. Edad moderna (1474-1808)*, Madrid, Espasa Calpe, 1988, p. 107.

26. Pot haver-hi una certa confusió conceptual pel fet que la historiografia parla tot sovint de regnes, principats o províncies d'Antic Règim que s'independitzen de monarquies compostes. Tanmateix, aquests estats no podien independitzar-se perquè legalment no depenien de cap altre estat. Per tant, quan aquests estats monàrquics deposaven el seu príncep sobirà i es desvinculaven del seu conglomerat dinàstic, no es creaven nous estats *ex nihilo*, sinó que els estats desvinculats esdevien: 1) repúbliques lliures, com la breu República de Catalunya de 1641 o la que formaren les Set Províncies Unides dels Països Baixos quan no aconseguiren consolidar un substitut per al deposit Felip II d'Àustria; 2) corones d'un únic estat, com el regne de Portugal des de 1640, o 3) estats monàrquics vinculats a una altra monarquia ja existent, com fou el cas de l'efimera República Catalana, que, per fer front al poder militar espanyol, es veié obligada a tornar a ser un principat per vincular-se a la monarquia de França el 1641.

nat per lleis pròpies, independents de qualsevol altre regne».²⁷

No obstant això, *de facto*, les unions entre iguals que conformaven les monarquies compostes mai no romanien en equilibri, i un dels regnes esdevenia l'hegemònic del conjunt:²⁸ normalment, el més abundant en recursos i en facilitats jurídiques per ser aprofitats per la Corona. Fou en aquests territoris on els diferents prínceps establiren les seves corts permanents. En el cas hispànic, l'estat on s'ubicà el govern central de la institució monàrquica fou Castella, fent que els altres regnes o principats, en bona mesura, esdevinguessin dependents d'aquest o, si més no, de l'elit castellana de la cort. Sota el control de la classe dirigent de Madrid, es desenvoluparen, al llarg dels segles XVI i XVII, els mecanismes estatals propis de l'Administració reial: ambaixades, exèrcits, armades, fiscalitat règia i una burocràcia, que no paraven de créixer al ritme que marcaven les guerres constants en què es trobava immersa la monarquia d'Espanya, mentre que la resta de regnes hispànics es trobaven amb el fet que el príncep, un dels components seminals de la seva estatalitat, residia i governava a l'estranger,²⁹ cosa que comportava que la vida política i institucional de cada estat es visqués tant en aquest com a Castella.

3. LA IDENTITAT NACIONAL CATALANA DURANT LA GUERRA DE SUCESSIÓ

En qualsevol cas, el Principat de Catalunya no només era l'estructura i comunitat política de referència dels catalans, sinó que també era una nació en el sentit polític del terme: una persona imaginada i corporativa, independent dels seus membres o components individuals, susceptible de convertir-se en subjecte polític o de drets col·lectius,³⁰ la qual era capaç d'alimentar un patriotisme prou fort per mobilitzar militarment la població sota consignes tals com «Defensar la pàtria» o «Morrir per la pàtria». No obstant això, es fa necessari aclarir la semàntica altmoderna dels mots *nació* i *pàtria*. Ambdós eren termes polisèmics que havien anat acumulant significats a través dels segles antics i medievals. Segons explica Xavier Torres, el mot *nació* es feia servir, bàsicament, per designar conjunts de persones que podien

compartir una mateixa procedència geogràfica —des d'una vila o ciutat fins a un gran territori o país—, un mateix sobirà o senyor feudal, una mateixa genealogia o un mateix estament. A part, també s'utilitzava per anomenar la gent forana, així com per denominar aquells que eren parlants d'una mateixa llengua, tot i que no sempre es complí l'adequació entre llengua i nació, puix que els parlants d'una mateixa llengua també podien ser denominats com a membres de diferents nacions. En definitiva, l'autor sosté que la *nació catalana* feia referència als catalans, però no denotava cap identitat col·lectiva de tipus nacional que reflectís cap fet o aspiració política.³¹ Aquestes afirmacions semblen massa unívokes, a la llum de diversos testimonis, tant del sis-cents com d'inicis del set-cents, que, per fer referència a Catalunya com a estructura o comunitat política, feren ús també del terme *nació*, especialment, en els períodes de conflicte i guerra entre Catalunya i la Corona, com ens mostra, el 1714, l'opuscle *Lealtad catalana purificada de invidiosas calumnias*: «Sólo las resoluciones que se toman en Cortes de un Reino o provincias, son las que se atribuyen a la nación [...]. La nación, que sólo se representa en sus Brazos unidos. Toda la nación catalana, junta en los Brazos resolvió el defenderse por el rey en cuyo dominio estaba».³²

31. Xavier TORRES, *Naciones sin nacionalismo...*, 2008, p. 56-57 i 79-89.

32. Citat per Joaquim ALBAREDA, «El XVIII: un segle sense política?», a Jaume RENYER i Enric PUJOL (dir.), *Pensament polític als Països Catalans, 1714-2014: Història i prospectiva*, Barcelona, Centre d'Estudis de Temes Contemporanis, Pòrtic, 2007, p. 71-92 (la citació és en la p. 75). Un altre bon exemple seria el fullet anònim de 1640 *Cataluña defendida de sus emulos. Ilustrada con sus hechos. Fidelidad, y sercicio à sus reyes*, en el qual podem llegir: «Assi en un mismo cuerpo de Reyno [amb aquesta expressió es refereix a la monarquia composta d'Espanya], ha de haber Repúblicas, y Naciones adelantadas a las otras, en fueros, y Privilegios, concedidos del mismo, por los mayores ò menores servicios, que le han hecho. Y en esta parte, (como veremos) como Cataluña excede à las demás Naciones de la Corona, ha sido también en esta parte, aventajada, à todas ellas» (Xavier TORRES, «Una llengua, moltes nacions», a Borja de RIQUER (dir.), *Història, política, societat i cultura dels Països Catalans*, vol. 4, Barcelona, Enciclopèdia Catalana, 1995, p. 76-77, la citació és en la p. 77). També resulta revelador el testimoni de 1705 de Manuel Coloma, marquès de Canales, qui al Consell d'Estat borbònic, tot analitzant les causes de la pèrdua de Barcelona a mans de l'arxiduc Carles, digué: «La revelión de Cataluña no [es] cosa nueva en aquella nazió, pues apenas se hallará en las historias algún siglo en muchos de los passados donde no haya subscedido algún acaestecimiento desta naturaleza (y son frecuentes en todos los principios de nuevos reynados, de que están llenas las historias que escusa acordar). Púes aún en tiempos de los reyes de Aragón no estuvo quieto aquel Principado, sinó quando se halló oprimido de guarniciones y presidios». Citat a Antoni SIMON, *Del 1640 al 1705: L'autogovern de Catalunya i la classe dirigent catalana en el joc de la política internacional europea*, València, Universitat de València, i Barcelona, Institut d'Estudis Catalans, 2011, p. 97. Finalment, esmentarem els *Anales de Cataluña*, de 1709, en què Narcís Feliu de la Peña ens parlà de com les comunitats polítiques de caràcter nacional, i no un simple conjunt de

27. Michael B. STRUBELL (ed.), *Consideració del cas dels catalans, seguit de La deplorable història dels catalans*, Barcelona, Curial, 1992 (la citació és en la p. 5).

28. John H. ELLIOTT, «Catalunya dins d'una Europa de monarquies compostes», *Pedralbes: Revista d'Història Moderna* (Barcelona), núm. 13 (1) (1993), p. 14.

29. Una absència, la règia, que pogué ser matisada, però mai suplerta, amb lloctinents/virreis i governadors.

30. Xavier TORRES, *Naciones sin nacionalismo: Cataluña en la monarquía hispánica, siglos XVI-XVII*, València, Universitat de València, 2008, p. 89.

En referència a la veu *pàtria*, explica el mateix autor que, per als catalans d'aquelles centúries, a banda de significar 'paradís' (pàtria celestial) o fer referència al poble, ciutat o regió de naixença, també al·ludia inequívocament al Principat de Catalunya com a entitat política, sinònim o contenidor de les lleis paccionades catalanes,³³ per la qual cosa, en el *Despertador de Catalunya*, un altre imprès propagandístic de 1713, els catalans són exhortats a seguir l'exemple dels macabeus i ser «forts i constants per les lleis i constitucions de sa pàtria».³⁴ Altres mots eren, també, aplicats a Catalunya com a ens polític, com, per exemple, *terra* o *província*.³⁵

Que Catalunya fos la pàtria i la nació política dels habitants del Principat no vol dir que no existís una identitat col·lectiva espanyola, ni molt menys que els catalans no participessin d'aquesta. Només hem de pensar que l'últim document publicat per les autoritats

persones, havien reaccionat a l'hora d'escriure la seva pròpia història: «el cuidado de todas las naciones más políticas de Europa como Españoles, Italianos, Alemanes, Franceses y otros, fue descuido en la nación Catalana, que siempre supo obrar, pero jamás escribir». Citat per Antoni SIMON, *Construccions polítiques...*, 2005, p. 376.

33. Per a una explicació més desenvolupada i dotada d'exemples de la paraula *pàtria* a la Catalunya medieval i altmoderna, vegeu Flocel SABATÉ, *El territori de la Catalunya medieval: Percepció de l'espai i divisió territorial al llarg de l'edat mitjana*, Barcelona, Rafael Dalmau, 1997, p. 349-351; Xavier TORRES, *Naciones sin nacionalismo...*, 2008, p. 104-113.

34. La citació, a Joaquim ALBAREDA (ed.), *Escrits polítics del segle XVIII. Tom 1. Despertador de Catalunya i altres textos*, Barcelona, Institut Universitari d'Història Jaume Vicens i Vives, i Vic, Eumo, 1996, p. 145.

35. De la mateixa manera que els termes anteriors, la *terra* o la *província* també eren mots que anaven acumulant significats des dels segles antics i medievals. *Terra*, a més de les accepcions de caràcter agrari i geogràfic localista en tant que era contrada o territori d'una ciutat o comarca, era, d'una banda, sinònim de paisans o gent de la ruralia i, d'altra banda, una manera d'anomenar Catalunya, com a entitat o estructura política. Finalment, i en aquest sentit, era sinònim, també, dels tres braços estamentals que representen l'Estat català. *Província* era un mot que, com el de *nació*, podia servir per anomenar una comunitat de gent. Tot i això, s'emprava, sobretot, per designar divisions geogràfiques (de comarques a territoris molt extensos) o polítiques (regions administratives, estats) homogènies inserides en un conjunt territorial o polític superior. Així, geogràficament, Catalunya podia ser una província d'Espanya (Península) o d'Europa, i Espanya podia ser-ho d'Europa o del món; mentre que, políticament, els regnes de València, Aragó o el Principat de Catalunya podien anomenar-se *províncies* de la monarquia d'Espanya, sense perdre cap grau de sobirania. A més, igual que el mot *terra*, *província* també podia referir-se a la cosa pública, és a dir, les lleis i els estaments representants d'aquests estats també podien anomenar-se amb la veu *província*. Aquestes últimes accepcions de caràcter polític tingueren gran èxit a Catalunya a mesura que avançava el segle XVII per motiu de l'espiral d'enfrontaments continuats amb l'Administració del ramal espanyol de la casa d'Àustria. Per a una explicació més desenvolupada i amb exemples de l'ús dels termes *terra* i *província* a la Catalunya baixmedieval i altmoderna, vegeu Flocel SABATÉ, *El territori de la Catalunya medieval: Percepció de l'espai i divisió territorial al llarg de l'edat mitjana*, 1997, p. 352 i 366; Xavier TORRES, *Naciones sin nacionalismo...*, 2008, p. 89-104 i 114-120.

catalanes l'11 de setembre de 1714 diu que els defensors de Barcelona, entre ells molts refugiats d'altres llocs d'Espanya, lluitaven «a fi de derramar gloriosament sa sang i sa vida, per son Rei, per son honor, per la Pàtria i per la llibertat de tota Espanya». No obstant això, que fos una identitat col·lectiva no vol dir que per força hagués de ser de tipus nacional, almenys no a totes les comunitats polítiques hispàniques. Així, per exemple, a Castella, en les vigílies del conflicte successor, eren ben vives les aspiracions politicoideològiques de caràcter imperialista³⁶ que, prenent la part pel tot, assimilaven Castella a tot Espanya, substituint castellans per espanyols, i, alhora, continuaven cercant la unificació mitjançant la castellanització política del conjunt peninsular,³⁷ tot i el fracàs del programa reformista del comte duc d'Olivares.³⁸ En canvi, els catalans

36. Pròpies, com ens indica Elliott, del pensament generat als estats centrals de les monarquies compostes, especialment si aquestes explotaven imperis colonials d'ultramar, que no només ressaltaven la seva potència enfront de la resta d'estats del monarca, sinó que també els ajudaven a pensar en termes de domini i subordinació que anaven totalment en contra de la unió *eaque principaliter*. John H. ELLIOTT, «Catalunya dins d'una Europa de monarquies compostes», *Pedralbes: Revista d'Història Moderna* (Barcelona), núm. 13 (1) (1993), p. 18.

37. Amb precedents baixmedievals, al llarg del període altmodern, s'havia produït una assimilació tant nominal com històrica dels conceptes *Castella* i *Espanya*, que acabà substituint el primer pel segon a l'imaginari col·lectiu castellà, alhora que, des del tombant del segle XVI, diversos factors, com la multiplicació de fronts de guerra exterior, la desvinculació dels Àustria hispànics del títol imperial, l'avenç de la reforma protestant a Europa, la rebel·lió dels Països Baixos, la incorporació de Portugal a la Corona d'Espanya, la crisi de les bases humanes i materials castellesanes i els enormes costos de conservació d'un Imperi d'abast planetari, portaren la *intelligentsia* de la cort de Madrid a cercar un ideal polític centrat en l'enfortiment absolutista del poder regí, per tal d'assolir la transformació del centre de l'Imperi, els regnes ibèrics, en un únic Estat espanyol, territorialment compacte i dotat d'uns lligams culturals comuns i de matriu castellana. Eulàlia DURAN, «El comienzo de la modernidad», *Cuenta y Razón* (Madrid), núm. 36 (abril-maig 1988), p. 25-32; Antoni SIMON, *Construccions polítiques...*, 2005, p. 30-38 i 42-133. En relació amb aquest ideal, apareix un nou significat de l'expressió *nació espanyola*. Normalment, en aquestes centúries, quan es parlava de la nació espanyola, es feia per al·ludir a un conjunt de gent: tant la totalitat de súbdits del rei d'Espanya com només els habitants o gent de la península Ibèrica, o la gent dels territoris castellans o la que parlava la llengua castellana. En canvi, quan tenia un sentit polític, en general, s'utilitzava per fer referència a la Corona de Castella com a comunitat política. El nou significat fou de caràcter polític i vingué de la mà de personatges de l'elit castellana de la cort com ara el comte duc d'Olivares, que començaren a parlar de *nació espanyola*, assimilant-la al conjunt politicoterritorial dels regnes ibèrics, com si en fossin un de sol. Mateo BALLESTER, *La identidad española en la Edad Moderna (1556-1665): Discursos, símbolos y mitos*, Madrid, Tecnos, 2010, p. 430-443.

38. L'objectiu principal de la voluntat castellanitzadora era l'extensió de la legalitat castellana als altres regnes, per facilitar al rei l'extracció de recursos d'aquests, mentre que l'expansió cultural castellana vers les elits perifèriques comportava, als ulls dels alts funcionaris de la monarquia, propiciar la col·laboració entre aquestes i la cort.

es consideraven espanyols pels motius següents: en primer lloc, per la geografia, ja que eren habitants de la península Ibèrica. En segon lloc, per la religió, car els catalans i la resta d'espanyols compartien la mateixa confessió, considerada llavors un requisit primordial perquè la comunitat visqués en pau i concòrdia. En tercer lloc, perquè el príncep sobirà de Catalunya era el monarca de la resta de regnes i províncies d'un Imperi el centre del qual era la terra d'Espanya. En quart lloc, per la política imperial de la monarquia que unia els catalans amb la resta d'espanyols enfront de les potències externes i els seus interessos. Aquesta lluita, especialment dura i continuada durant la segona meitat del segle XVII, contra l'enemic francès reforçava la identitat hispana tant dels catalans com dels naturals dels regnes de la Corona d'Aragó.³⁹ Tanmateix, a diferència dels castellans, als catalans els mancà, fins ben entrat el segle XVIII, una conceptualització política d'Espanya per fer d'aquesta el seu referent nacional/patriòtic.⁴⁰ Això ens permet concloure que la identitat espanyola dels catalans era geogràfica, catòlica, monàrquica i, sobretot, imperial, cosa que no era pas incompatible amb la identitat nacional catalana que tenia com a referent patriòtic primordial el Principat, i com a objectiu, mantenir la seva independència dins del marc de l'Imperi hispànic. Igualment, tampoc no existí una identitat nacional catalanoaragonesa compartida pels súbdits ibèrics i balears de la Corona d'Aragó, ja que tot i el paper de Catalunya com a territori hegemònic en l'aglomeració dinàstica sota domini dels reis d'Aragó durant la baixa edat mitjana, això no es traduí en un ideari imperial català ben articulat i suficientment poderós per unificar políticament els estats governats pel casal català d'Aragó. Així, a diferència dels territoris d'altres monarquies, com per exemple la castellana, els estats catalanoaragonesos no van consolidar un procés d'homogeneïtzació i centralització dels seus regnes, i es van mantenir independents entre si, sense estructures polítiques compartides, fora del rei i la institució monàrquica, capaces de crear una adhesió comuna,⁴¹ i els

naturals de cada territori esdevenien estrangers als ulls dels altres. La uniformització tampoc no tingué lloc després de la unió dinàstica de les corones d'Aragó i Castella. És més, al llarg de l'alta edat moderna, el procés de disgregació dels estats de la Corona d'Aragó s'intensificà, no només per les evolucions internes diferenciades de cada regne, sinó també per la manera separada de relacionar-se amb Madrid de cada un d'aquests. Des de la cort, almenys d'ençà del ministeri d'Olivares, se cercà el trencament de les solidaritats i dels interessos comuns dels regnes i principat catalanoaragonesos, cada un dels quals, per la seva banda, anhelava el favor reial per millorar la seva posició en relació amb els altres,⁴² especialment en els períodes de crisi entre alguns dels estats i la Corona. No obstant això, tot això no exclou que, en temps de gran perill comú, com foren les invasions de Lluís XIV o la Guerra de Successió, col·laboressin intensament,⁴³ sense, en última instància, renunciar als seus interessos particularistes, ni tampoc no impedí que existís una identitat comuna similar a la que es tenia amb la resta de territoris peninsulars del rei d'Espanya, pel fet de compartir àmbit territorial, religió, monarca i enemics externs, però molt més forta. No debades, Catalunya, Aragó, València i Mallorca no només compartien una llarga història de convivència dins la mateixa monarquia composta, sinó que també compartien més afinitats polítiques i culturals entre si que amb la resta de comunitats amb què es relacionaven dins o fora de l'Imperi espanyol. En aquest sentit, la documentació traspua mostres clares d'una identitat lingüísticocultural catalànica que incloïa tots els catalanoparlants, ja fossin mallorquins, menorquins, eivissencs, valencians o catalans, qui compartien el mateix monarca o dinastia i eren identificats amb el nom de *nació catalana*, almenys, de cara al món no catalanoparlant.⁴⁴ Malgrat això, la singularització politicoinstitucional de la qual gaudiren els habitants dels regnes de València i Mallorca donà lloc al desenvolupament d'identitats patriòtiques diferenciades de la que era pròpia dels naturals de Catalunya. Per tant, tot i mantenir en moltes ocasions una certa indeterminació politicolingüística,⁴⁵ ja des dels darrers segles medievals, apareixen en la documentació les nacions mallorquina i valenciana, en referència als naturals d'aquells territoris o als seus respectius regnes,

39. Antonio ESPINO, *Guerra, fisco y fueros. La defensa de la Corona de Aragón en tiempos de Carlos II, 1665-1700*, València, Universitat de València, 2007, p. 307.

40. Antoni SIMON, *Construccions polítiques...*, 2005, p. 371.

41. Al segle XIV es produí un intent de centralització econòmica i administrativa dels estats catalanoaragonesos per iniciativa catalana, dut a terme pel rei Pere III, dit el Cerimoniós, qui intentà crear una Diputació del General i un espai econòmic i fiscal únic comuns a tots els regnes. Aquesta política centralitzadora juntament amb l'autoritarisme regi de Pere es van ensorrar a causa de les necessitats creades per la guerra amb Castella, que feren dependre el rei de les Corts de cada estat i que consolidaren un sistema econòmic i impositiu propi en cada un dels regnes. Antoni FURIÓ i Ferran GARCÍA-OLIVER, «Temps de dificultats (1348-1400)», a Ernest BELENGUER (dir.), *Història de la Corona d'Aragó*, vol. 1, *L'època medieval (1137-1479)*, Barcelona, Edicions 62, 2007, p. 254-285.

42. Sobre aquesta temàtica: Àngel CASALS, «Del nom i la identitat de la Corona d'Aragó a l'edat moderna», *L'Avenç: Revista d'Història i Cultura* (Barcelona), núm. 275 (2002), p. 29-35; Antoni SIMON, *Construccions polítiques...*, 2005, p. 148-154.

43. Antonio ESPINO, *Guerra, fisco y fueros...*, 2007; Carme PÉREZ, «Catalunya i València durant la Guerra de Successió. "La comuna empresa de la llibertat"», *Manuscrits: Revista d'Història Moderna* (Bellaterra), núm. 30 (2012), p. 77-97.

44. Antoni MAS, *Esclaus i catalans: Esclavitud i segregació a Mallorca durant els segles XIV i XV*, Palma, Lleonard Muntaner, 2005, p. 141-146.

45. Antoni SIMON, *Construccions polítiques...*, 2005, p. 27.

mentre que l'expressió *nació catalana* feia cada cop menys al·lusió al conjunt ètnic catalànic, per passar a referir-se al Principat de Catalunya o als seus habitants.⁴⁶ Una mostra d'aquesta indeterminació la podem copsar en les paraules de les representacions que el 1713 féu l'extint «reino de Valencia, representado por los valencianos que se hallan en este Exmo. Fidmo. Principado» a les autoritats de Catalunya. Els valencians, per tal de recuperar la seva llibertat i autogovern, demanaven que incloguessin «en todas las instancias que mandará interponer en alivio de este Fidmo. y Exmo. Principado la reintegración de lo que de honores gracias y privilegios ha gozado el reino de Valencia, asegurando a V.E.F. en nombre y de orden de la nación valenciana», mentre que, a l'hora de defensar la ciutat de Barcelona, també demanaren ser considerats «como nativos de este E. y F. Principado, y ya que el reino de Valencia debió la mayor parte a las armas gloriosas de este Exmo. Fidmo. Principado en la feliz expulsión de los moros de su patria».⁴⁷

És menester que ara ens centrem en els factors generadors de la identitat nacional/patriòtica antiga dels catalans, sense menystenir altres elements com poden ser la llengua o l'economia. El primer, si bé no tenia la importància de l'època contemporània, no fou un factor políticament neutre, ja que, a mesura que avançava l'època moderna, governants i institucions tendien a institucionalitzar les seves llengües vernaculars.⁴⁸ En la Catalunya hispana d'inicis del segle XVIII, el català es mantenia com la llengua de comunicació oral gairebé absolutament única entre els catalans i, a més, era l'idioma oficial, en el sentit que era la llengua amb què el rei jurava la legislació catalana i la que empraven els consistoris, tant de les grans institucions com dels governs locals. Nogensmenys, ja des del segle XVI, s'havia iniciat un procés diglòssic de la llengua castellana sobre la catalana en el terreny literari, ja fos pel prestigi internacional del castellà; perquè era la llengua d'una de les corts més poderoses del període, o per motius comercials, car era un idioma que s'estenia a mesura que ho

feia l'Imperi d'Espanya. Això no obsta perquè diversos autors, com Cristòfor Despuig, Jeroni Taix, Pere Gil, Andreu Bosc, Pere Nicolau o Josep Elies Estrugós, demostrassin una actitud reivindicativa i patriòtica en relació amb la utilització del català, ni tampoc perquè existís la pretensió i els projectes per fer del català un instrument vàlid d'expressió literària segons els gustos de l'època, ni, àdhuc, perquè gairebé tota la publicística menor adreçada al consum intern del Principat, de la qual parlarem més endavant, fos impresa en la llengua nativa de Catalunya.⁴⁹ Pel que fa al conflicte polític, tot i que ja s'havien produït algunes polèmiques,⁵⁰ no arribà un primer canvi obligat en el comportament lingüístic dels catalans fins a la conjuntura repressora posterior a la conquesta de Barcelona de 1652,⁵¹ prelude del que prompte s'esdevindria.⁵²

Sobre l'economia, hem d'apuntar que, paral·lelament a molts altres indrets europeus, a Catalunya també es desenvolupà un pensament mercantilista,⁵³ just en les primeres dècades del segle XVII, quan la crisi general de la centúria començava a constrènyer, caracteritzat per girar entorn de l'existència d'un espai econòmic català propi. En aquest període, l'afebliment de les relacions comercials amb les terres de la Corona de Castella i l'estranyament dels monarques de Madrid feren del Principat i els Comtats una pàtria econòmica, i l'economia esdevingué així un element d'identitat. Aquest pensament fou elaborat majoritàriament per advocats i mercaders com Jaume Damians, Francesc de

49. Antoni SIMON, *Construccions polítiques...*, 2005, p. 200-202; Antoni SIMON, «La historiografia del segle del Barroc (de Jeroni Pujades a Narcís Feliu)», a Albert BALCELLS (ed.), *Història de la historiografia catalana*, Barcelona, Institut d'Estudis Catalans. Secció Històrico-Arqueològica, 2004, p. 93-116.

50. Com la que es produí al Concili Provincial de la Tarraconense de 1635-1636 i 1636-1637, on bona part del clergat català, amb el suport de la Diputació i del Consell de Cent, defensà l'ús de la llengua catalana a l'hora de predicar als fidels. Les posicions castellanitzadores foren sostingudes per Antonio Pérez, arquebisbe de Tarragona, i Alexandre Ros, canonge de Tortosa, qui utilitzà el pseudònim de Gómez Adrín. Enfront d'ells, destaquen les rèpliques en defensa del català de Justino Antolínez de Burgos, bisbe de Tortosa; Pau Duran, bisbe d'Urgell, i del doctor en lleis Dídac Cisteller. Antoni SIMON, *Construccions polítiques...*, 2005, p. 195-199.

51. Antoni SIMON, «La historiografia del segle del Barroc (de Jeroni Pujades a Narcís Feliu)», a *Història de la historiografia catalana*, 2004, p. 116.

52. Per a una visió general del tema lingüístic a la Catalunya d'abans de 1714, consulteu Mila SEGARRA, «El conflicte lingüístic català-castellà als segles XVI i XVII», a Pere GABRIEL (dir.), *Història de la cultura catalana*, vol. 2, *Renaixement i Barroc, segles XVI-XVII*, Barcelona, Edicions 62, 1994-1998, p. 167-192; Joan Lluís MARYAN, *La llengua maltractada: El castellà i el català a Catalunya del segle XVI al segle XIX*, Barcelona, Empúries, 2001; Joan Lluís MARYAN, *Llengua, nació i diglòssia*, Barcelona, L'Avenç, 2008.

53. Una visió global del pensament mercantilista a Europa i a Catalunya, a Lluís ARGEMÍ, *Història del pensament econòmic a Catalunya*, Lleida, Pagès, i Vic, Eumo, 2005.

46. Antoni MAS, *Esclaus i catalans...*, 2005, p. 141-146.

47. Les citacions són dels documents: *Representación que en 16 de junio dieron los valencianos en Barcelona a los tres comunes de Cataluña en nombre de su nación*, i *Representación que en 12 de julio dieron los valencianos a los tres comunes de Cataluña ofreciéndose a la defensa de Barcelona*. Podeu consultar els textos a Francesc de CASTELLVÍ, *Narraciones históricas*, vol. III, ed. a cura de Josep M. Mundet i José M. Alsina, Madrid, Fundación Francisco Elías de Tejada y Erasmo Pèrcopo, p. 813-815.

48. Òscar JANÉ, *Catalunya i França...*, 2006, p. 52-53. Hi varen veure el gran potencial disciplinador de la unificació lingüística; la utilitat de la llengua escrita com a eina més efectiva per conservar la memòria històrica, els símbols i mites comuns, així com el poder cohesionador per fer que moltes persones, gràcies a la impremta, s'imaginessin com a part d'una comunitat nacional, a partir de les mateixes lectures. Antoni SIMON, «Presentació», *Manuscrits*, núm. 19 (2001), p. 19.

Gilabert, Narcís Peralta, Jaume Dalmau i Francesc Magarola, els quals configuraren unes tesis proteccionistes que diferenciaven entre els forans i els naturals catalans. Aquests gaudien d'un espai econòmic propi i, per tant, havien de ser defensats per les seves institucions de la invasió de comerciants i mercaderies estrangers, que causaven la descapitalització del país i la ruïna de la seva manufactura.⁵⁴ Arribats a la segona meitat del sis-cents i a l'inici de la guerra per la Corona d'Espanya, cal dir que, a despit de la historiografia que sosté que un dels motius centrals per al decantament del Principat a l'austriacisme fou el projecte econòmic de la classe dirigent catalana per dirigir econòmicament la monarquia d'Espanya, Antoni Simon ha evidenciat que l'espai de referència dels interessos econòmics continuava sent Catalunya, i no l'Espanya ibèrica o mundial.⁵⁵

A més dels dos elements esmentats, al nostre entendre, existiren quatre grans pilars sobre els quals es bastí la identitat nacional antiga. El primer que destacarem és la religió. Potent element d'aglutinament, així com d'enfrontament de diferents cultures, nacions i estats, hi fan referència la majoria d'investigadors, ja que sempre fou un dels principals instruments de creació d'identitat col·lectiva en mans dels diferents nuclis de poder.⁵⁶ En la Catalunya del catolicisme barroc i contrareformador, la qüestió religiosa tingué molt de pes en el període de la conflagració successòria, i no només per les rellevants mostres de fanatisme religiós entre els defensors de la Barcelona resistent, tan criticades, d'altra banda, per un ferm simpatitzant de l'amor català per la llibertat com fou Voltaire en *Le siècle de Louis XIV* (1751), sinó perquè els publicistes i predicadors d'ambdós bàndols convertiren el que s'inicià com un conflicte dinàstic entre dos prínceps catòlics en una guerra de religió amb un especial relleu del tema de les aliances amb heretges. Una guerra de papers que, si a escala peninsular resultà un triomf per a la propaganda religiosa dels Borbó, arran de la notòria i nodrida presència de protestants entre les files aliades, no fou així en el Principat, on els heretges i sacrílegs per antono-

màsia eren els francesos, una imatge en l'imaginari col·lectiu català que, sens dubte, s'havien guanyat a pols en les continuades invasions i ràtzies del segle XVII. El paper capital de la influència del clergat català, la immensa majoria del qual era favorable al fill de l'emperador, amb l'excepció de bona part de la jerarquia, sobre els naturals del país, no mereix gaire més comentari que el fet de constatar que la seva posició dinàstica es veié clarament influïda per la francofòbia generalitzada entre l'estament i el rebuig al regalisme borbònic que modificava l'estil de relació tradicional entre els eclesiàstics espanyols i la Corona.⁵⁷

El segon pilar el trobem en la llarga nòmina de privilegis de rang superior que afectaven el comú de la població de cada estat, estenen-se per sobre de les fronteres locals i senyoriales.⁵⁸ En el cas català, les *Constitucions i altres drets de Catalunya* o «llibertats dels catalans»: per definició, les lleis del Principat de Catalunya i dels comtats de Rosselló i Cerdanya, que diferenciaven jurídicament i políticament els catalans i el seu Estat de la resta de súbdits i regnes de la Corona d'Aragó i, més tard, de la monarquia d'Espanya, així com, lògicament, de la resta de comunitats polítiques externes als esmentats conglomerats dinàstics. Per aquest motiu, el 1705, Mitford Crowe, plenipotenciari de la reina d'Anglaterra en les negociacions amb els

57. Sobre el fanatisme religiós a la Barcelona de 1713-1714, vegeu Joaquim ALBAREDA, «Dinasticismo, política y religión en la Guerra de Sucesión de España», a Xavier TORRES (ed.), *Les altres guerres de religió: Catalunya, Espanya, Europa (segles XVI-XIX)*, Girona, Documenta Universitaria, 2012, p. 285-313. A propòsit de la religió i la Guerra de Successió en el territori hispànic, David GONZÁLEZ, *Guerra de religión entre príncipes católicos: El discurso del cambio dinástico en España y América, 1700-1714*, Madrid, Ministerio de Defensa, 2002. Sobre el comportament del clergat català en aquesta contesa, consulteu Joaquim ALBAREDA, *Els catalans i Felip V: De la conspiració a la revolta, 1700-1705*, Barcelona, Vicens Vives, Fundació La Caixa, 1993, especialment les p. 248-272; Joan BADA, «L'Església catalana davant la dinastia borbònica i el Decret de Nova Planta (1701-1726)», a Joaquim ALBAREDA (ed.), *Del patriotisme al catalanisme: Societat i política (segles XVI-XIX)*, 2001, p. 239-261.

58. Així, a les societats corporativistes d'època medieval i moderna, la defensa i preservació de privilegis, costums, llibertats i drets era un tret comú i constant arreu d'Europa, ja que aquests privilegis, consistents en dispenses de l'acompliment de normes comunes, atorgaven beneficis a aquells que en disposaven, diferenciant-los de la resta. Aquestes disposicions històriques amb caràcter de llei privada eren concedides per un sobirà o pactades en corts. De privilegis, n'hi havia de moltes menes i podien ser concedits a una persona, família, església, col·legi, confraria, ciutat o vila, estament o al conjunt d'habitants d'un estat, i afectaven, per tant, no només aquells que la historiografia anomena *clases privilegiades* (l'aristocràcia laica i els membres de l'Església), que, lògicament, eren els col·lectius que gaudien de més privilegis, sinó que, en general, tots els membres d'una societat estamental es veien afectats per algun privilegi. Xavier TORRES, *La Guerra dels Segadors*, Vic, Eumo, 2006, p. 22-24; Xavier TORRES, *Naciones sin nacionalismo...*, 2008, p. 133; Òscar JANÉ, *Catalunya i França...*, 2006, p. 49; Antoni SIMON, «Presentació», *Manuscrits*, núm. 19 (2001), p. 18.

54. Antoni SIMON, *Construccions polítiques...*, 2005, p. 187-188.

55. Ens aclareix Simon que, si bé és cert que a finals del segle XVII i inicis del XVIII un sector de la burgesia comercial catalana, representat per l'eminent figura de Narcís Feliu de la Penya, tenia el clar objectiu d'ampliar la seva penetració en el mercat americà i que els seus interessos es vinculaven a altres sectors més amplis que recelaven de França i volien una aproximació a potències marítimes (Anglaterra i les Províncies Unides dels Països Baixos), això no significa que aquests sectors austriacistes tinguessin força, ambicions i programa per incidir en les directrius polítiques i econòmiques de la cort de Madrid, ni que els resultés necessari, puix que aquests objectius eren factibles d'aconseguir a Catalunya estant, mitjançant la convocatòria de Corts. Antoni SIMON, *Del 1640 al 1705*, 2011, p. 9-18.

56. Òscar JANÉ, *Catalunya i França...*, 2006, p. 53-54.

austriacistes catalans de primera hora, deia que «los catalanes eran un pueblo independiente que vivía bajo sus propias leyes y privilegios, que desearía apoyar a un rey que se comprometiera a restaurar y defender sus antiguos derechos».⁵⁹ Al Principat, aquestes lleis eren generades pel monarca juntament amb els representants catalans en el marc de les Corts Generals i, en absència d'aquestes, institucions com la Diputació del General de Catalunya, el Consell de Cent barceloní i, des de finals del segle XVII, els Tres Comuns⁶⁰ vetllaven pel seu compliment. Aquestes institucions dites de *la terra*, de la mateixa manera que l'elit catalana que les nodria,⁶¹ s'havien allunyat, de mica en mica, del poder regi que les havia generat als segles XIII i XIV, i havien esdevingut progressivament, més representatives de la comunitat política catalana que el monarca, si més no, a mesura que avançaven els segles altmoderns. Per un cantó, aquestes institucions defensaven els interessos de l'esmentada comunitat, alhora que vetllaven pel respecte envers les Constitucions per part del sobirà i els seus oficials, cercant, tot sovint, més autonomia enfront d'aquest, especialment en aquells períodes en què es produïa un distanciament entre els ideals i interessos principescos i els dels catalans;⁶² i, per l'altre, cohesionaven bona part de la societat, fent participar les classes intermèdies en la política i creant o reforçant la identitat nacional catalana mitjançant la seva intervenció en matèries comercials, monetàries i economico-fiscals,⁶³ així com en l'elaboració de produccions culturals de tipus jurídic, històric, lingüístic, literari, ritual i simbòlic.⁶⁴ L'envigoriment orgànic i jurisdiccional de

les institucions anà acompanyat de l'elaboració, als segles XV, XVI i XVII d'un pensament geogràfic,⁶⁵ així com també històric i lingüístic, que s'oposava a l'assimilisme cultural castellà, i que comptava amb una àmplia llista d'autors, com Francesc Calça, Rafael Cervera, Jeroni Pujades, Andreu Bosc, Esteve de Corbera, Narcís Feliu de la Peña, Josep Romaguera, Manuel Marçillo o Pere Serra i Postius. Així mateix, evolucionà el pensament jurídic i constitucionalista, especialment en les dècades que formen el període que va de 1590 a 1650,⁶⁶ de la mà de doctors en lleis i juristes com Joan Pere Fontanella, Josep Queralt, Pere Antoni Jofreu o Francesc Martí i Viladamor, els quals desenvoluparen unes teoritzacions juridicopolítiques patriòtiques que particularitzaven i elevaven les cotes de sobirania de la comunitat política catalana enfront del príncep,⁶⁷ arribant a defensar teories com la de la sobirania popular⁶⁸ o a executar accions com depositar Felip V i excloure per sempre els Borbó de la «llegítima Successió dels Comtats de Barcelona, Rosselló, Serdanya, Principat de Catalunya, y del [*sic*] demès Regnes, Estats, Dominis y Senyories de dita Monarquia de Espanya».⁶⁹ Gràcies a la impremta i, especialment, a partir del segle XVII, tota aquesta producció de postulats historicistes i jurídic no fou consumida únicament pels sectors més elitistes, puix que en tingué lloc, sobretot, a partir de la Guerra dels Segadors,⁷⁰ una difusió social sense prece-

59. La citació, a Joaquim ALBAREDA, *Felipe V y el triunfo del absolutismo: Cataluña en un conflicto europeo (1700-1714)*, Barcelona, Generalitat de Catalunya, 2002, p. 73.

60. Els Tres Comuns eren el Consell de Cent, la Diputació de Catalunya i el nou braç militar. Sobre aquesta institució, vegeu Eduard MARTÍ, *La Conferència dels Tres Comuns (1697-1714): Una institució decisiva en la política catalana*, Vilassar de Mar, Fundació Ernest Lluch, i Lleida, Pagès, 2008.

61. La classe dirigent catalana del segle XVII i d'inicis del XVIII es caracteritzava per ser, en primer lloc, una elit mesocràtica que fusionava elements de la petita noblesa tradicional i dels ciutadans honrats amb canonges, mercaders, juristes i altres membres de les classes mitjanes, fet que li conferia una base social més àmplia i oberta que moltes altres oligarquies urbanes europees. En segon lloc, es tractava d'un grup cohesionat, ja que els seus membres compartien fortes connexions interfamiliars, una arrelada cultura política pactista i una dèbil adhesió a la Corona, produïda per la marginació prou generalitzada dels beneficis del patronatge regi, així com pel mal pagament dels serveis al sobirà. Antoni SIMON, *Pau Claris, líder d'una classe revolucionària*, Barcelona, Publicacions de l'Abadia de Montserrat, 2008, p. 25-33 i 48-57.

62. Antoni SIMON, «Presentació», *Manuscrits*, núm. 19 (2001), p. 18.

63. Per a una explicació molt més detallada, vegeu: Miquel PÉREZ, *Entre el Rei i la Terra: El poder polític a Catalunya al segle XVI*, Vic, Eumo, 2004.

64. Antoni SIMON, *Construccions polítiques...*, 2005, p. 136-137; Anthony D. SMITH, *Nacionalismo...*, 2000, p. 346.

65. Agustí ALCOBERRÓ, *Identitat i territori: Textos geogràfics del Renaixement*, Vic, Eumo, 2000.

66. VÍCTOR FERRO, *El dret públic català: Les institucions a Catalunya fins al Decret de Nova Planta*, Vic, Eumo, 1987; Joan Lluís PALOS, *Els juristes i la defensa de les Constitucions: Joan Pere Fontanella (1575-1649)*, Vic, Eumo, 1997; Antoni SIMON, «El pensament polític català a l'alta edat moderna: una aproximació», a Jaume RENEYER i Enric PUJOL (dir.), *Pensament polític als Països Catalans, 1714-2014: Història i prospectiva*, Barcelona, Centre d'Estudis de Temes Contemporanis, Pòrtic, 2007, p. 17-38.

67. Antoni SIMON, *Construccions polítiques...*, 2005, p. 162.

68. La tesi de la sobirania popular la feia recaure en la comunitat i no en el príncep, o en la conjunció de comunitat més príncep. Segons aquesta tesi, la comunitat atorgava al príncep el poder, restant sempre i en última instància com a depositària de la sobirania. Jesús VILLANUEVA, *Los orígenes carolingios de Cataluña en la historiografía y el pensamiento político del siglo XVII*, Bellaterra, Universitat Autònoma de Barcelona, 1994.

69. La citació, a Germán SEGURA, «Cataluña contra la Monarquía Borbónica: La primera Constitución de las Cortes Catalanas de 1705-1706», *Tiempos Modernos: Revista Electrónica de Historia Moderna* (en línia), vol. 5, núm. 13 (2006), 21 p., concretament en la p. 20.

70. En el període hispànic subsegüent d'entreguerres internes (1652/1659 - 1705), les vies de difusió quedaren molt limitades per la repressió, i no fou fins a la guerra d'inicis del segle XVIII que els escrits polítics de mitjana i curta extensió tornaren a circular amb molta empena. Per a una explicació sobre la publicística al Principat en la segona meitat del set-cents, Antonio ESPINO, «La publicística catalana y el cambio dinástico: el caso de la dinastía de los Austria», *Cuadernos de Investigación Histórica* (Madrid), núm. 19 (2002), p. 287-312. Per al mateix, però de l'època de la Guerra de Successió: Maria Rosa ALABRÚS, «Informació i opinió a

dents en els períodes pretèrits, la qual impregnà tant les capes intermèdies com el poble baix, gràcies als impresos menors: gasetes, relacions de fets, avisos o altres tipus de fullets impresos confeccionats als tallers publicístics per voluntat de la Diputació i del Consell de Cent. Això féu molt més accessibles les obres erudites que, per raó de preu, extensió i nivell intel·lectual, fins aleshores romanien fora de l'abast del gran públic.⁷¹

En relació amb la guerra pel tron d'Espanya que ens ocupa, la defensa d'aquest sistema legal i polític fou capital per entendre la participació catalana a favor de l'arxiduc d'Àustria, car la classe dirigent catalana mal·dà, al llarg de mig segle, per recuperar l'autogovern furtat pel monarca hispà el 1652,⁷² mitjançant el sacrifici del poble català durant les continuades guerres contra la França de Lluís XIV. Les negatives de Felip IV i Carles II d'Àustria, així com de Felip V de Borbó, a retornar l'autogovern, a pesar dels sacrificis, no feren altra cosa que provocar un sentiment de frustració en l'esmentada classe dirigent.⁷³ Aquesta frustració acumulada, juntament amb la dinàmica absolutista i la pèssima gestió de govern exercida pel virrei borbònic Fernández de Velasco, entre 1703 i 1705, foren alguns dels motius inicials que causaren l'entrada de Catalunya a favor del candidat germànic en la guerra internacional pel tron hispà que devastava Europa des de l'any 1702. Aquest, el 1706, ja com a rei Carles III, els retornà l'autogovern perdut gairebé totalment.⁷⁴ La importància d'aquestes lleis encara es féu més notòria a mesura que avançava la guerra, destacant una radicalització progressiva de la defensa de la pàtria i les Constitucions que portà, el 1713-1714, al triomf de l'opció de la lluita a ultrança, no només per restar sota el suau domini de l'emperador, sinó també «per la conservació de les llibertats, privilegis i prerrogatives dels catalans que nostres antecessors a costa de sa sang gloriósament alçaren i nosaltres devem, així mateix mantenir».⁷⁵

la Catalunya de la Guerra de Successió», a Albert GARCIA ESPUCHE *et al.*, *Política, economia i guerra: Barcelona 1700*, Barcelona, Ajuntament de Barcelona, 2013, p. 152-173.

71. Tot i que desconeixem, en part, el grau de circulació i penetració dels fulls propagandístics en el poble baix, per la dificultat, prou òbvia, de precisar unes dades d'aquest gènere. Antoni SIMON, «La divulgació social del discurs històric a la Catalunya del Barroc i l'ús de la història com a arma política», *Butlletí de la Reial Acadèmia de Bones Lletres de Barcelona* (Barcelona) (en premsa), p. 1-17.

72. Després del retorn de Barcelona a la sobirania de Felip IV, aquest, per tal de controlar les accions i les actituds de la classe dirigent del Principat, retallà l'autogovern del qual gaudien abans de la Guerra dels Segadors, a través del control regi de l'accés a les bosses d'insaculació on se sortejaven els càrrecs de les institucions cabdals de Catalunya. Antoni SIMON, *Del 1640 al 1705...*, 2011, p. 63.

73. Antoni SIMON, *Del 1640 al 1705...*, 2011, p. 318.

74. Antoni SIMON, *Del 1640 al 1705...*, 2011, p. 81.

75. La citació és de la *Crida dels diputats del 12 de juliol de 1713*; vegeu Joaquim ALBAREDA (ed.), *Escrips polítics del segle XVIII. Tom I...*, 1996, p. 193 i s.

En qualsevol cas, si assegurem que les Constitucions eren un dels fonaments de la identitat dels catalans d'aquesta època, això vol dir que, a desgrat d'una considerable part de la historiografia espanyola que, induïda pel paradigma estatalista, considera la defensa del dret foral com quelcom que només interessava a l'elit dominant i que els règims constitucionals catalanoaragonesos eren aristocratitzants, corruptes i anacrònics, s'ha pogut constatar que la defensa d'aquestes llibertats suposadament elitistes no només interessava a la classe dirigent, sinó també a la part superior de l'estament popular, anomenat sovint *populus*.⁷⁶ Aquesta estaven formada per les classes mitjanes urbanes i rurals, és a dir, pagesos benestants, mercaders, menestrals i professionals liberals, situats socialment entre l'elit i la gent pobra, els quals disposaven d'un grau substancial de benestar material; d'una limitada, però efectiva, participació en la política local, i d'accés als mitjans de lectura, i eren consumidors de les produccions culturals i propagandístiques generades per la classe diri-

76. En canvi, la historiografia nacional espanyola tradicionalment ha fet, i encara fa, especial èmfasi en la idea que la Nova Planta borbònica fou una mesura racionalitzadora política i administrativa, un pas previ necessari per a l'aparició, anys després, del constitucionalisme modern democràtic espanyol, i per al desenvolupament industrial i econòmic de Catalunya. Actualment, aquesta tesi difícilment és defensable, per les raons següents: en primer lloc, pel model polític, ja que assenyalava l'absolutisme i la centralització com a única via vers la modernitat, ignorant l'evolució històrica d'Anglaterra, les Províncies Unides dels Països Baixos, la Confederació Helvètica, els Estats Units d'Amèrica i d'altres formacions polítiques. A això se li suma el pressupòsit de la incapacitat dels sistemes pactistes de la Corona d'Aragó per evolucionar cap a sistemes parlamentaris moderns, tot ignorant tant les seves potencialitats a inicis del segle XVIII com que el veritable motiu que n'impedí el desenvolupament fou, a diferència dels casos abans esmentats, una derrota militar. A part d'aquestes raons, tal com indica Antoni SIMON, resulta paradoxal considerar el règim absolutista, caracteritzat per la negació de l'equilibri de poders i la defensa del despotisme, com a via més adient per avançar cap a la modernitat política. A més, l'historiador Santos Madrazo ha demostrat que, durant el regnat de Felip V, la corrupció i la ineficàcia foren iguals o superiors a les existents en els règims anteriors a la Nova Planta. En segon lloc, en relació amb el sistema econòmic dels sistemes absolutistes, Hilton L. Root ha deixat palès que els sistemes parlamentaris oferien millors condicions per al desenvolupament econòmic, puix que possibilitaven una economia amb un tipus d'interès més baix. Sobre el creixement econòmic de Catalunya al segle XVIII, és necessari explicitar que fou originat per un procés d'extensió, intensificació i especialització agràries; per la integració del comerç vitivinícola en el mercat mundial, i per l'especialització territorial de la manufactura, així com per la descentralització barcelonina d'aquesta, processos iniciats als segles XVI i XVII que no tingueren res a veure amb les mesures administratives dels Àustria ni dels Borbó. Santos MADRAZO, *Estado débil y ladrones poderosos en la España del siglo XVIII*, Madrid, Catarata, 2000; Hilton L. ROOT, *The fountain of privilege: Political foundations of markets in Old Regime France and England*, Berkeley, University of California, 1994; Antoni SIMON, «El moment d'Espanya. La Guerra de Successió i la imposició d'un model polític nacional d'estat. Una valoració historiogràfica», *Afers*, vol. 22, núm. 56 (2007), p. 142-144.

gent.⁷⁷ I amb tot, l'espèctre de penetració social de les llibertats era encara molt més ampli, ja que, en els grans moments de conflicte i revolta, fins i tot la gent del poble baix protestà i lluità per la defensa de «sas constitucions, privilegis i llibertats». Des del seu punt de vista, la vulneració del dret del Principat donava lloc a la tirania, pel fet que aquestes lleis, tot sovint ignorades pels funcionaris i col·laboradors del rei, impedièn —entre altres coses— les depredacions impunes de les forces règies sobre la fusta dels boscos i les collites de les masies, l'ús indegut dels animals de treball, les represàlies i els enderrocs de cases sense coneixement de causa, les lleves forçades de pagesos i menestrals, així com regulaven els allotjaments militars de les tropes hispàniques a les llars dels catalans.⁷⁸ Precisament, allò que preocupava les autoritats de l'elit castellana que nodria l'Administració règia, la gent que dissenyà el règim de Nova Planta, era la feblesa de la presència aristocràtica en institucions del Principat i el pes de les classes mitjanes catalanes en la participació política.⁷⁹ Mostres il·lustratives de tot això les podem trobar en la Guerra de Successió. Per exemple, en les seves impugnacions dels arguments austriacistes en pro de les llibertats catalanes, els borbònics argüïen que «los privilegis de Catalunya solament serveixen per los nobles i gaudins, i que sols estos se miren exempts de tributs, no emperò los plebeus», tesi que fou denunciada com a falsa el 1713 pels resistents catalans al *Despertador de Catalunya*, on defensaven que els privilegis eren de tots i que, si bé les classes superiors gaudien de més i millors privilegis, això era «conforme en les demés parts del món».⁸⁰ O també ho podem observar clarament en els profunds laments que el pagès de Santa Coloma de Farners Joan Esteve Llandrich escrigué poc després del dia 11 de setembre de 1714 en el seu dietari: «la Ciutat de Barcelona estigué asitiada 14 mesos sens tenir ajuda de ningú, antes no se volgué donar y después se agué de entregar, y se romperen tots los privilegis de Cataluña, de aon ploram y plorarem, nosaltres y els nostres descendens»,⁸¹ mentre que en el mateix període, el botifler

i alt funcionari borbònic Francesc d'Ametller, dissenyant el règim de Nova Planta que seria instaurat a Catalunya el 1716, s'assegurava que la jerarquia social senyorial es mantingués indemne: «con los señores feudales no se deve innovar cosa».⁸²

El tercer pilar de la identitat patriòtica era la figura del príncep sobirà. En l'Europa de les monarquies compostes dividides en dominis territorials molt diversos entre si, la fidelitat envers aquesta figura o la seva dinastia era capital.⁸³ Des del poder, aquesta lleialtat era deliberadament cultivada, mitjançant fórmules com l'origen diví de la potestat del sobirà temporal o l'analogia amb la tradicional figura del *paterfamilias*, que convertia el príncep en el pare de la pàtria, donant lloc a força dificultats per concebre o encabir una pàtria sense príncep sobirà o en contra d'aquest.⁸⁴ Així, es generava entre els súbdits un alt grau de fidelitat i, en alguns casos, de fanatisme, com ens recorda el mariscal borbònic vescomte del Puerto: «yo he visto miquelete que expirando de las heridas en lugar de recomendarse a Dios gritaba que moría por Carlos III».⁸⁵ I si bé és cert que, de manera generalitzada, les identitats patriòtiques, com la catalana que analitzem, s'oposaven als greuges de caràcter absolutista comesos per les administracions principesques contra les lleis i institucions pròpies dels estats, no ho és menys que la derivació d'aquesta resistència en veritables revolucions polítiques organitzades contra la figura règia, en què es dissociava el sobirà i la pàtria, era un fenomen no gaire habitual, resultat de molts factors que cal analitzar en cada cas concret. Sigui com sigui, quan això succeïa, donava lloc al fet que la defensa de la pàtria esdevingués, per a la majoria de persones, el deure superior, i es relegava la fidelitat al rei.⁸⁶ Amb tot, aquest revolucionari divorci entre monarca i pàtria normalment es feia prou a contracor, fins al punt que, un cop consumat, normalment, se solia cercar un nou monarca més respectuós amb el sistema constitucional de l'estat, tant per la concepció del poder de l'època com perquè

77. Xavier TORRES, *Naciones sin nacionalismo...*, 2008, p. 258-264.

78. Eva SERRA, «Estudi introductori. Les Corts Catalanes. Una aproximació històrica», a Antoni de CAPMANY, *Práctica y estilo de celebrar cortes en el reino de Aragón, principado de Cataluña y reino de Valencia y una noticia de las de Castilla y Navarra*, estudi introductori d'Eva Serra i Josep Fontana, Barcelona, Base, 2007, p. 24.

79. Antoni SIMON, «Mitos historiográficos sobre la relación Cataluña-España en la construcción del estado moderno. Una lectura crítica de la historiografía nacionalista española», a José Antonio MUNITA (ed.), *Mitificadores del pasado, falsarios de la historia: Historia medieval, moderna y de América*, Bilbao, Universidad del País Vasco, p. 91-107, concretament en la p. 99.

80. Citat per Xavier TORRES, «Identitat i llibertats a la Catalunya dels Àustries. Assaig sobre els privilegis», a *Miscel·lània Ernest Lluch i Martín*, vol. 1, Vilassar de Mar, Fundació Ernest Lluch, 2006, p. 551-560 (les citacions, en la p. 551).

81. Xavier TORRES, «Reis, pagesos i llibertats: la fi de les Cons-

titucions Catalanes segons els memorialistes de pagès», a Joaquim ALBAREDA (ed.), *Del patriotisme al catalanisme: Societat i política (segles XVII-XIX)*, Vic, Eumo, 2001, p. 217.

82. Joaquim ALBAREDA, *La Guerra de Successió i l'Onze de Setembre*, Barcelona, Empúries, 2000, p. 139.

83. Fins i tot a les repúbliques existien grans figures aristocràtiques que ostentaven un gran poder i esdevien referents similars als prínceps sobirans de les monarquies. Per citar-ne alguns exemples, podem esmentar els ducs de la Sereníssima República de Venècia, la família Mèdici que governà durant segles la república florentina o bé el cas dels *stadhouders* Nassau de la casa d'Orange a la República de les Províncies Unides.

84. Xavier TORRES, «Un patriotisme sense nació: què va ser l'anomenada Guerra dels Segadors (1640-1652/1659)?», a *Notícia nova de Catalunya*, 2005, p. 79-80.

85. Citat per Joaquim ALBAREDA, *Els catalans i Felip V...*, 1993, p. 254.

86. Xavier GIL, «Un rey, una fe, muchas naciones», a *La monarquía de las naciones*, 2004, p. 65 i 66.

contribuís a necessitats militars enfront de les aspiracions del príncep destronat.⁸⁷ No obstant això, no era tota la població la que renegava del príncep expulsat per les institucions de la pàtria. A Catalunya, ja fos per motius conjunturals, personals⁸⁸ o per conviccions absolutistes, hi hagué qui avantposà la fidelitat al rei rebutjat a la pàtria. Aquests catalans nodriren les forces dels monarques derrocats, ja fos Joan II d'Aragó, en la Guerra Civil catalana; Felip IV d'Àustria, durant la Guerra dels Segadors, o Felip V de Borbó, en el transcurs de la de Successió, oposant-se als *bons patricis*, *bons catalans* o catalans *patriotes*,⁸⁹ que es mantingueren fidels a la pàtria catalana representada per les lleis i institucions de la terra, acatant els reis escollits per aquestes. L'adjectivació d'*absolutistes* per als partidaris dels esmentats monarques respon al fet que consideraven que l'observació de les lleis de la pàtria no podia precedir, ni igualar-se, ni contradir la voluntat última del monarca.⁹⁰ Això no vol dir que haguessin de ser forçosament anticonstitucionalistes, ni que en les files patriotes no existissin partidaris dels nous prínceps amb idees o comportaments absolutistes.⁹¹ Si ens centrem en el conflicte successori per evidenciar quins eren els fonaments ideològics dels botiflers⁹² de Catalunya, observem que, a banda dels arguments conjunturals, com eren la validesa del testament de Carles II

87. Xavier TORRES, «Nacions sense nacionalisme: pàtria i patriotisme a l'Europa de l'Antic Règim», *Recerques* (Barcelona), núm. 28 (1994), p. 87-88.

88. El ventall de possibilitats és ampli: des de ser un mercenari que escull bàndol en funció del benefici que en pugui obtenir, a defensar tal rei perquè un rival defensa la causa contrària, o perquè un determinat sector social defensa el monarca contrari, passant per simple venjança causada per les atrocitats de guerra, etcètera.

89. La utilització de *patriotes* no és causada per una velleïtat nostra. Sense entrar en el conflicte del segle XV, hem de dir que, tant a la guerra de Separació com a la de Successió, els catalans que estaven de part del bàndol de les institucions del Principat eren anomenats *bons catalans*, *bons patricis*, *els de la terra* o *els de la pàtria*. Així, en opinió de Núria Sales, referint-se al conflicte successori, és molt menys anacrònic anomenar-los *patriotes* que *austriacistes*, *habsburguistes* o *arxiducistes*. Núria SALES, *Els botiflers, 1705-1714*, Barcelona, Rafael Dalmau, 1981, p. 8.

90. Xavier TORRES, *Naciones sin nacionalismo...*, 2008, p. 254.

91. Per posar-ne un exemple concret, com a absolutista, catalògà Núria Sales el jurisconsult i austriacista reusenc Francesc Grases i Gralla. Núria SALES, *Els botiflers...*, 1981, p. 7.

92. Nom en to despectiu que fou donat en les terres de parla catalana als partidaris de Felip de Borbó, des de 1704, juntament amb els de *gavatxos*, *bugres* o *traïdors*, però que, a partir de 1707, fou adoptat pels mateixos filipistes en oposició als termes *catalans*, *vigatans*, *imperials*, *austriacs*, *alemanys*, *aligots* o *maulets* (aquests darrers, al regne de València), amb els quals qualificaven els partidaris de Carles III d'Àustria. Joaquim ALBAREDA, «Aproximació a les idees del filipisme català durant la Guerra de Successió», a Joaquim ALBAREDA (ed.), *Una relació difícil: Catalunya i l'Espanya moderna*, Barcelona, Base, 2007, p. 181-294; Jesús MESTRE (dir.), *Diccionari d'història de Catalunya*, Barcelona, Edicions 62, 1992, p. 79 i 146.

d'Àustria; la vindicació de la fe catòlica enfront de les tropes protestants angleses, holandeses i imperials, o els abusos comesos pel govern de l'arxiduc, el discurs borbònic català es caracteritzava per l'exaltació d'un dinastisme borbònic que recriminava la traïció dels austriacistes al duc d'Anjou, per defensar les màximes atribucions règies i per un marcat ideari elitista i conservador que els feia abominar de les atribucions més grans de les institucions catalanes en poder dels austriacistes, identificant-les amb el descontrol de les classes populars. En aquest sentit, els botiflers catalans reivindicaren les lleis pròpies de Catalunya argumentant que, si els patriotes les defensaven amb tant zel, no era lògic el refús al rei Felip V que les havia jurat, permetent, a sobre, que els càrrecs de govern de les institucions fossin ocupats per estrangers o per pèrfids burgesos de l'estament popular, encara que fossin naturals del país. A pesar que sigui una defensa interessada, semblaria quelcom complicat titllar d'anticonstitucionalistes o antiforalistes els botiflers catalans,⁹³ que també criticaren la política nefasta del virrei Velasco,⁹⁴ si no fos perquè després de la destrucció dels furs de València i d'Aragó, el que resulta difícil és no fer-ho, davant de la clarividència del decret d'abolició dels furs d'Aragó i València de 1707, tot i que, amb posterioritat a la Nova Planta, alguns botiflers ajudaren a salvar aspectes del dret privat català.⁹⁵

El quart pilar fou el que més fortament conferí una identitat nacional catalana a les classes populars: la violència dels omnipresents conflictes bèl·lics. Violacions, tropells i excessos enfrontaren els naturals del Principat i els Comtats amb els exèrcits hispànics i francesos (ja fossin aliats allotjats o enemics invasors) i generaren uns sentiments d'oposició i enemistat que permeteren distingir clarament entre *nosaltres* i *ells*, produint que, a mesura que avançaven les conteses armades, per a amplis sectors de les classes populars, tant urbanes com rurals, els primigenis factors generadors dels conflictes, com, per exemple, la defensa d'un partidari dinàstic o l'altre en la Guerra de Successió, deixessin d'ocupar un lloc central i, en canvi, guanyessin pes les contraidentitats de tipus nacional/patriòtic.⁹⁶ Vegem alguns exemples de la Guerra de Successió:⁹⁷

93. Ernest LLUCH, «De noms i de "modernors"», *L'Avenç: Revista d'Història i Cultura* (Barcelona), núm. 253 (2000), p. 60-63.

94. Joaquim ALBAREDA, «Aproximació a les idees del filipisme català durant la Guerra de Successió», a *Una relació difícil*, 2007, p. 181-182.

95. Ernest LLUCH, «De noms i de "modernors"», *L'Avenç*, núm. 253 (2000), p. 62.

96. Antoni SIMON, *Construccions polítiques...*, 2005, p. 437. No obstant això, l'odi o rebuig no s'enfocava únicament contra els que no eren de la mateixa nació/pàtria, sinó que era originat per l'important vessant polític de les nacions dels segles moderns, que donava lloc al fet que també fossin enemics els traïdors a la pàtria, tot i ser, en el cas que ens ocupa, tan catalans com els defensors d'aquesta.

97. Tots els exemples i citacions següents els trobareu citats i

Segons el capità austriacista i cronista català Francesc de Castellví, l'avenç dels borbònics el 1706 sobre la Catalunya austriacista avivà entre els catalans «más el amor al rey Carlos y hicieron más odioso el nombre de francés y castellano», mentre que «crecía más cada día el odio a la persona del Rey y a los castellanos, y sacrificaban [els catalans] sus vidas gustosos», segons l'opinió del borbònic cronista Vicenç Bacallar, marquès de San Felipe, qui afirmava que els castellans donaren suport majoritàriament als Borbó per «no ser conquistados de aragoneses y catalanes, y ultrajados de portuguesas, a los quales despreciaban y aborrecían». Però els mateixos exèrcits de la causa del rei austríac creaven animadversió entre els naturals del Principat que veien com els aliats «no repararen en fer mal y desviar donas casadas y doncellas si los tenían paraules», ni a extorquir mitjançant «cartas incognitas de desafío y composit al qui coneixian tenia diner», segons el testimoni del sacerdot Ombravella del santuari del Collell. Pitjor imatge es tenia dels catalans «que.s levantaren en lo any 1705 en título de Miquelets», pel fet que, tal com ens diu el 1708 el pagès Aleix Ribalta del Palau d'Anglesola, els miquelets «pararen en lladres, y estos eran los que feian més mal en lo pahís». Per la seva banda, el pagès austriacista Francesc Gelat, que fou membre del sometent que va socórrer la Barcelona assetjada el 1706, ja el 1707 havia perdut el seu dinastisme austriacista, tal com es destria d'una anotació en el seu diari: «totom diu que la corona d'Espania toca a Carles Terser i no an al duch d'En Jou. Al fin Déu vulla donar la corona d'Espania a lo qui tòquia per a que se puga conseguir pau i quietud». Les contraidentitats encara s'exacerbaren més quan els catalans es veieren abandonats dels seus aliats i del seu rei enfront de l'Espanya i la França borbòniques, i es va evidenciar que l'única alternativa que els restava era resistir i vèncer, per conservar la seva independència, govern i llibertats, o ser subjugats per l'enemic, «deixant Catalunya per a Castella», tal com anotà un frare del convent barceloní de Santa Caterina. Així, tot perdent els seus drets patris i adquirint els dels castellans, condemnats a viure, sense llibertats i sotmesos a duríssims tributs i allotjaments, «una vida que parece muerte», com manifesta l'opuscle *Lealtad catalana purificada de invidiosas calumnias*. El furor de la guerra es tornà ferotge i augmentà l'animadversió contra els borbònics, especialment contra els castellans. D'aquesta manera, a inicis de 1714, mentre moltes cançons dictades a Catalunya incloïen versos tals com «Anem a dar batalla / als cruels castellans / y visca Cataluña / visca la llibertat», i els catalans de moltes poblacions ocupades per francesos i castellans es revoltaven contra les seves im-

sions fiscals amb els crits de «Fora lladres», «Visca la pàtria» i «Via fora moros», els castellans perseguïen catalans patriotes i «si cap ne podían agafar, o passàvan mal i molts que'n penjaven. I lo pijor, que las pobras vilas o pagaven, perquè per todas las vilas que los castellans trobàvan voluntaris i posàvan foch, que era la més llàstima del món», segons el testimoni de l'astorat pagès Gelat.

4. UN LLARG EPÍLEG: LA IDENTITAT NACIONAL CATALANA A L'ESpanyA DELS BORBÓ

El resultat de la Guerra de Successió suposà per als estats de la Corona d'Aragó la imposició d'un model polític que conjugava les aspiracions absolutistes dels Borbó amb els ideals politicoideològics de la cort de Madrid, amb la finalitat de convertir els regnes espanyols de la península Ibèrica en una única comunitat política unificada a partir del nucli castellà. La conquesta borbònica de València, Aragó, Catalunya i Mallorca, produïda entre 1707 i 1715, permeté l'abolició de les estructures d'estat autòctones i l'annexió d'aquests territoris de manera accessòria a Castella, on van esdevenir regions rígides mitjançant les formes de govern castellanen. Les lleis pròpies, corts generals i diputacions de cada país foren anorreades, i els súbdits catalanoaragonesos van haver d'assistir a les Corts castellanen. Així mateix, el Consell d'Aragó, que s'encarregava d'assessorar el rei sobre les qüestions que afectaven els territoris de la Corona d'Aragó, es dissolgué i les seves funcions passaren al Consell de Castella. Els virreis foren suplerts per capitans generals que esdevingueren les màximes autoritats en els conquerits països catalanoaragonesos. Les noves reials audiències borbòniques, presidides cadascuna per un dels quatre capitans generals, suplantaren els antics tribunals suprems de justícia homònims i prengueren funcions governatives. A Catalunya, Aragó i València, les tradicionals divisions del territori en vegueries, juntes i governacions, respectivament, foren substituïdes per demarcacions territorials castellanen anomenades *corregiments*. Els governs municipals de tipus consular, basats en el sistema de representació i elecció per insaculació, foren transformats en ajuntaments de regidors de tall castellà, fet que va donar lloc a una profunda aristocratització de l'Administració local. En definitiva, així fou com el cor peninsular de la composta monarquia hispànica dels desapareguts Àustria castellans es va convertir en l'unitari regne d'Espanya dels Borbó, i van restar només com a espais peninsulars foralment autònoms el regne de Navarra i les províncies basques que conservaren els seus furs per motiu de la seva fidelitat a Felip V en la conflagració successòria. Al Principat de Catalunya, tot aquest procés anà acompanyat de l'exili de milers de persones vers els dominis dels Àustria del

explicats, juntament amb molts altres testimonis, a Antoni SIMON, *Construccions polítiques...*, 2005, p. 443-447.

Sacre Romà Imperi,⁹⁸ de l'ocupació militar permanent del territori al llarg del segle⁹⁹ i d'una terrible repressió, sistemàtica i omnipresent, consistent en execucions sumàries; violacions; penes de presó; desterraments; confiscacions de propietats; establiment d'un clima atemoridor de denúncies i delacions; imposició de tributs extraordinaris i del reial cadastre, un nou impost que esdevingué desorbitat sobre un país devastat per la guerra, que se sumà als que ja es pagaven tradicionalment,¹⁰⁰ així com en la persecució de l'idioma català per tal d'anorrear-lo.¹⁰¹ Tot això ens porta a pregun-

98. Agustí ALCOBERRO, *L'exili austriacista, 1713-1747*, Barcelona, Fundació Noguera, 2002.

99. Cosa que ens constaten fets com la construcció de la Ciutadella a Barcelona i que les tropes espanyoles apostades a Catalunya oscil·laren durant tot el segle entre els vint mil i els trenta mil efectius. Lluís ROURA, «Subjecció i militarització a la Catalunya del segle XVIII», a Joaquim ALBAREDA (ed.), *Del patriotisme al catalanisme: Societat i política (segles XVI-XIX)*, Vic, Eumo, 2001, p. 289-315 (vegeu concretament la p. 296).

100. Josep M. TORRAS I RIBÉ, *Felip V contra Catalunya: Testimonis d'una repressió sistemàtica: 1713-1715*, Barcelona, Rafael Dalmau, 2005.

101. Sembla que, al segle XVIII, la classe dirigent espanyola tenia clar que les llengües eren un element prou seminal per a l'existència de la consciència patriòtica i que aquelles que no eren la pròpia de l'ideal estatista i castellanista eren un destorb. Per aquest motiu, intentaren esborrar-les del mapa al llarg i ample dels territoris sota domini del rei d'Espanya. Si ens centrem en el cas de Catalunya, hem de dir que, com que sabien que aquesta política trobaria resistències per part dels habitants del Principat, no s'implantà de cop, sinó de manera progressiva. D'aquesta manera, si bé el Decret de Nova Planta només va imposar que les causes de la Reial Audiència es resolguessin en castellà, al llarg del segle XVIII i inicis del XIX, el català no deixà de sofrir escomeses per part de l'Administració borbònica, com la limitació o prohibició del seu ús per fer sermons o ser la llengua de comunicació del clergat, per a l'ensenyament, per imprimir llibres i publicar romanços, per fer teatre o, fins i tot, per fer les anotacions als llibres de comptabilitat. Sobre aquesta temàtica, vegeu Francesc FERRER i GIRONÈS, *La persecució política de la llengua catalana: Història de les mesures preses contra el seu ús des de la Nova Planta fins avui*, Barcelona, Edicions 62, 1985; Francesc FERRER i GIRONÈS, «Resistència a la substitució lingüística al Principat», a Pep BALSALOBRE i Joan GRATACÓS (ed.), *La llengua catalana al segle XVIII*, Barcelona, Quaderns Crema, 1995, p. 429-435; Josep Maria AINAUD DE LASARTE, *El llibre negre de Catalunya: De Felip V a l'ABC*, Barcelona, La Campana, 1995; Antonio MUÑOZ i Josep CATÀ, *Repressió borbònica i resistència catalana: (1714-1736)*, Madrid, Muñoz/Catà, 2005; José María GARCÍA, «Revisión de algunas ideas sobre política e ideología lingüísticas en el siglo XVIII español», *Cuadernos de Ilustración y Romanticismo: Revista Digital del Grupo de Estudios del Siglo XVIII* (en línia) (Cadix), núm. 17 (2011). Sobre la llengua catalana al segle XVIII, Míla SEGARRA, «Una llengua d'ús estrictament popular», a Pere GABRIEL (dir.), *Història de la cultura catalana*, vol. 3, *El Set-cents*, Barcelona, Edicions 62, 1994-1998, p. 143-162. Tanmateix, segons Joan Lluís Marfany, seria erroni situar com a únic motiu de l'expansió del castellà a Catalunya la imposició externa. Així, sense menystenir en cap moment el paper de la prohibició espanyola del català, aquest autor ens indica que, d'una banda, s'ha de tenir en compte la voluntat interna d'expansió del comportament diglòssic, ja no només de la classe dirigent, sinó també d'altres nous sectors en puixança, fenomen que arribà al paroxisme, precisament, en el

tar-nos que succeí amb la identitat nacional/patriòtica catalana en un context d'eliminació d'institucions i lleis pròpies i de repressió mantinguda, en bona mesura, al llarg del segle.¹⁰²

L'àmbit religiós continuà sent igual de primordial, puix que els catalans continuaren mantenint el cristianisme catòlic com a tret bàsic de la seva identitat al llarg del set-cents. Pel que fa als eclesiàstics de Catalunya, que tants problemes havien causat als borbònics, molts d'ells patiren repressió, mentre que els clergues botiflers dedicaren els seus esforços a legitimar el rei Felip i la seva dinastia davant les extenses capes de població que els rebutjaven, tot cercant la pacificació i subjecció del país.¹⁰³

La figura del príncep sobirà també romangué com a element important en l'imaginari identitari dels catalans, personificada en els imposats Borbó, tal com ens mostra, per exemple, el relat de la Reial Audiència de Barcelona que narra el motí de Cervera de 1743 contra l'aristocràtic règim borbònic local, en el qual l'exaltat poble baix cridava «Visca el rei i les calces d'estopa, morin els traïdors».¹⁰⁴

En relació amb la classe dirigent catalana, hem de dir que la que s'exilià a Viena, junt amb altres espa-

segle XIX, de la mà del mitificat moviment de la Renaixença. I de l'altra, que no hem de concebre automàticament la utilització del català com un acte de resistència, car els catalans benestants del segle XVIII mai no deixaren d'utilitzar la seva llengua materna en les relacions familiars i en el tractament amb les classes subordinades. Així com tampoc l'abandonaren en la pràctica religiosa quotidiana, alhora que s'ocuparen del seu estudi. En opinió de l'autor, aquestes accions (almenys les dues primeres) eren motivades clarament per una ideologia classista d'impediment del coneixement de la llengua considerada d'èxit i per la preocupació de la jerarquia eclesiàstica per la correcta comprensió dels ritus i dogmes catòlics. Joan Lluís MARFANY, *La llengua maltractada...*, 2001; Joan Lluís MARFANY, *Llengua, nació...*, 2008. En relació amb els erudits estudis i dissertacions sobre el català fets en la Reial Acadèmia de Bones Lletres de Barcelona, vegeu Mireia CAMPABADAL, *La Reial Acadèmia de Bones Lletres de Barcelona en el segle XVIII: L'interès per la història, la llengua i la literatura catalanes*, Barcelona, Reial Acadèmia de Bones Lletres de Barcelona, Publicacions de l'Abadia de Montserrat, 2006, especialment p. 211-260.

102. Per respondre a aquesta pregunta, en el moment en què redactem aquest escrit, ens veiem mancats d'una monografia que aporti una visió global i versemblant sobre la temàtica identitària catalana en el segle XVIII, que, en canvi, sí que existeix per a les dues centúries precedents. No obstant això, sí que disposem de les investigacions d'Ernest Lluch, qui posava en relleu interessants qüestions en les quals és menester aprofundir: Ernest LLUCH, *La Catalunya vençuda del segle XVIII: Foscos i clarors de la Il·lustració*, Barcelona, Edicions 62, 1996; i, sobretot, d'un breu però utilíssim estat de la qüestió: Joaquim ALBAREDA, «El XVIII: un segle sense política?», a *Pensament polític als Països Catalans...*, 2007.

103. Josep M. TORRAS I RIBÉ, *Felip V contra Catalunya...*, 2005, p. 325-336.

104. L'expressió *calces d'estopa* era una forma d'autoafirmació de la plebs. Pagesos, menestrals, petits comerciants i traguers feien servir aquesta fibra basta, a diferència de les classes més benestants. Enric TELLO, *Visca el rei i les calces d'estopa: Reialistes i botiflers a la Cervera set-centista*, Barcelona, Crítica, 1990, p. 205-206.

nyols, no només mantingué el dinastisme austriacista, sinó també la ideologia parlamentarista, el compromís amb l'ordenament legal abolit i la concepció plural i composta de la monarquia d'Espanya.¹⁰⁵ Això la portà a aprofitar els moments d'instabilitat internacional entre potències per intentar convèncer els antics aliats en el conflicte successori, especialment els britànics, que s'unissin de nou per expulsar els Borbó de la Península.¹⁰⁶ L'intel·lectual més destacat d'aquest grup fou l'aragonès Juan Amor de Soria, qui, en la seva obra *Enfermedad crónica, y peligrosa de los Reynos de España y de Indias: sus causas naturales, y sus remedios* (1742),¹⁰⁷ ofereix un projecte polític per a Espanya, que no només consistia en el retorn a la situació política peninsular d'abans de la Nova Planta, sinó que proposava noves mesures impositives més justes per als diferents regnes ibèrics, la convocatòria de Corts generals dels estats de manera periòdica i la creació d'un parlament general de la monarquia que s'hauria de convocar un cop cada dècada per «hermanar y concordar las dos coronas [d'Aragó i Castella] y sus naciones, deshaciendo y destruyendo una de las causas de la enfermedad de la monarquía por la discordia y la antipatía que entre ellas ha reinado».¹⁰⁸ En canvi, les classes dominants que romangueren al Principat, la major part de les quals no havia dipositat la seva fidelitat en Felip V fins al 1713 i, fins i tot, després de 1714, s'adaptaren al nou règim borbònic cercant la manera més avantatjosa possible. En veure's Catalunya mancada de les tradicionals institucions pròpies i ocupades les més altes magistratures i càrrecs del país per algun botifler de primera hora i, sobretot, per militars castellans, les elits catalanes —especialment la noblesa i l'ascendent burgesia—, mitjançant la venalitat de càrrecs, ocuparen les batllies i regidories dels nous ajuntaments borbònics, el grau més baix de la piràmide de poder de la monarquia ab-

solta sobre el territori. Prova del que diem és que més de la meitat dels membres dels nous consistoris eren els mateixos que ocupaven càrrecs en els governs municipals d'abans del triomf borbònic.¹⁰⁹ Fou aquesta classe dirigent, que anhelava la creació d'un mercat nacional espanyol peninsular i americà, i que es beneficiava dels efectes expansius de la puixança econòmica en què es trobà immers el Principat durant el set-cents, la que vinculà, segons ens han posat de manifest Joaquim Albareda i Lluís Roura, ja en la segona meitat del segle, els polisèmics mots *pàtria* i *nació* amb l'Estat espanyol, és a dir, amb la representació política d'Espanya i l'Administració monàrquica.¹¹⁰ Una concepció identitària espanyola que, igual que la seva versió revolucionària i liberal d'inicis del segle XIX, de la qual parlarem més endavant, mostra signes escassos d'haver arribat a les classes populars.¹¹¹

Dit això, semblaria que aquest fou un segle en el qual, tal com sentenciava Ferran Soldevila, Catalunya es va esforçar per esdevenir província.¹¹² Tanmateix, la Catalunya vençuda del segle XVIII no fou un oasi pacífic i obedient. Durant tot el set-cents, des de Madrid continuaren desconfiant de la fidelitat catalana. El Principat era considerat territori conquerit i hostil. Sembla que raons no els faltaven, perquè hi hagué resistències al nou estat de coses imposat després de 1714. Resistències armades i violentes com la insurrecció guerrillera de l'austriacista Pere Joan Barceló, *el Carrasquet*, que arrossegà milers d'homes, tot intentant alliberar Catalunya el 1719, a recer de la invasió de les forces de la Quàdruple Aliança enfront de la política mediterrània de Felip V,¹¹³ seguida d'alguns aixeca-

105. Ernest LLUCH, *L'alternativa catalana (1700-1714-1740): Ramon de Vilana Perlas i Juan Amor de Soria: teoria i acció austriacistes*, Vic, Eumo, 2000.

106. Vegeu els textos propagandístics: *Via fora als adormits* (1734), *La voz precursora de la verdad pregonando la esclavitud de Europa por las injustas invasiones de la Real Casa de Borbón clama para redimirla del cautiverio* (1734) i *Record de l'Aliança fet al Serm. Jordi Augusto, Rey de la Gran Bretanya, etc. etc., ab una carta del Principat de Cataluña y Ciutat de Barcelona* (1736). Trobareu el primer a Ernest LLUCH (ed.), *Escrits polítics del segle XVIII. Tom III. Via fora als adormits*, Barcelona, Institut Universitari d'Història Jaume Vicens i Vives, i Vic, Eumo, 2005; el segon, a Ernest LLUCH (ed.), *Aragonesismo austracista (1734-1742): Conde Juan Amor de Soria*, Saragossa, Institución Fernando el Católico, 2000; i el tercer, a Josep M. TORRAS I RIBÉ (ed.), *Escrits polítics del segle XVIII. Tom II. Documents de la Catalunya sotmesa*, Barcelona, Institut Universitari d'Història Jaume Vicens i Vives, i Vic, Eumo, 1996.

107. Trobareu el text a Ernest LLUCH (ed.), *Aragonesismo austracista...*, 2000, p. 173-372.

108. Citat per Joaquim ALBAREDA, «L'austriacisme, una visió alternativa», *Barcelona Quaderns d'Història* (Barcelona), núm. 7 (2002), p. 23-50, concretament en la p. 41.

109. Josep M. TORRAS I RIBÉ, «La fi de l'autogovern», a Borja de RIQUER (dir.), *Història, política, societat i cultura dels Països Catalans*, vol. 5, *Desfeta política i embranzida econòmica: segle XVIII*, Barcelona, Enciclopèdia Catalana, 1995-2008, p. 218. Sobre l'origen, consolidació i evolució dels ajuntaments borbònics, vegeu Josep M. TORRAS I RIBÉ, *Els municipis catalans de l'antic règim: 1453-1808: Procediments electorals, òrgans de poder i grups dominants*, Barcelona, Curial, 1983; Josep M. TORRAS I RIBÉ, *Los mecanismos del poder: Los ayuntamientos catalanes durante el siglo XVIII*, Barcelona, Crítica, 2003.

110. Joaquim ALBAREDA, «El XVIII: un segle sense política?», a *Pensament polític als Països Catalans...*, 2007, p. 83-86; Lluís ROURA, «El "segrest" del concepte nació al tombant del segle XVIII», a Joaquim ALBAREDA (ed.), *Una relació difícil: Catalunya i l'Espanya moderna (segles XVII-XIX)*, Barcelona, Base, 2007, p. 293-327, concretament la p. 298.

111. Joaquim ALBAREDA, «L'austriacisme, una visió alternativa», *Barcelona Quaderns d'Història*, núm. 7 (2002), p. 49; Josep FONTANA, *La fi de l'Antic Règim i la industrialització, 1787-1868*, Barcelona, Edicions 62, 1988, coll. «Història de Catalunya», núm. 5, p. 180-181.

112. Ferran SOLDEVILA, *Història de Catalunya*, vol. II, Barcelona, Alpha, 1962, p. 1170.

113. Enrique GIMÉNEZ, «Conflicto armado con Francia y guerrilla austracista en Cataluña (1719-1720)», *Hispania: Revista Española de Historia* (Madrid), vol. 65, núm. 220 (2005), p. 543-600.

ments de partides i escamots en els quinze anys posteriors de menor rellevància. Així mateix, foren la tònica general des de la dècada de 1740 les reivindicacions dels beneficis de l'antic règim català anorreat amb la conquesta francoespanyola, mitjançant la memòria de com es feien les coses i la tendència a reconstruir les estructures tradicionals, com apuntà Ramon Grau. Unes reivindicacions que es feren tant des de sota, a través de múltiples revoltes populars capitanejades pels gremis que al llarg de la geografia catalana s'enfrontaren al sistema imposat per la Nova Planta,¹¹⁴ com des de dalt, amb projectes reformistes concebuts per la borbònica elit catalana consistents en la recuperació dels antics models de govern local i en la pluralització i descentralització de la monarquia enfront del despotisme il·lustrat de Madrid contrari als interessos de Catalunya.¹¹⁵

Aquesta situació no passa desapercebuda als forans, car els viatgers, militars i homes de govern estrangers del segle XVIII i inicis del XIX que circularen pel Principat de Catalunya escrivien en els seus informes o diaris

114. Josep M. TORRAS I RIBÉ, *Els municipis catalans...*, 1983, p. 321-325; Josep M. TORRAS I RIBÉ, *Los mecanismos del poder...*, 2003, p. 125-142.

115. Ramon GRAU, «L'experiència del despotisme il·lustrat a Catalunya, 1759-1775», *L'Avenç: Revista d'Història i Cultura* (Barcelona), núm. 254 (2001), p. 8-17. Un resum dels esmentats projectes, a Joaquim ALBAREDA, «El XVIII: un segle sense política?», a *Pensament polític als Països Catalans...*, 2007, p. 82-83.

de viatges sobre el marcat contrast identitari existent entre el conjunt dels espanyols i els catalans, els quals caracteritzaven sovint amb una voluntat col·lectiva d'esdevenir lliures, amb uns ideals separatistes i amb una gran aversió pels francesos i castellans.¹¹⁶

En conclusió, tot i que moltes d'aquestes últimes temàtiques sobre la centúria de l'absolutisme borbònic necessiten, encara, estudis més aprofundits, cal dir que no només existí una identitat nacional o patriòtica catalana al llarg dels segles de l'Antic Règim, sinó que, a pesar de la repressió, de la manca d'estructures d'estat pròpies i de l'adaptació al nou règim imposat, en l'albada de la dinovena centúria, aquesta identitat encara persistia en la major part de la gent del Principat. I ho feia gràcies al manteniment de la cultura, a les reaccions contra l'opressió i, especialment, a la memòria històrica d'allò que fou Catalunya abans de l'Onze de Setembre de 1714. El canvi d'aquest estat de coses vingué propiciat per la revolució liberal, que expandí entre els catalans la nova identitat nacional espanyola, tant la revolucionària com la reaccionària,¹¹⁷ que feia de la seva catalanitat una manera de ser membre de la contemporània nació espanyola. Tanmateix, aquest fenomen ja fugí del marc de la nostra anàlisi.

116. Pere ANGUERA, «Entre dues possibilitats: espanyols o catalans?», a Joaquim ALBAREDA (ed.), *Del patriotisme al catalanisme: Societat i política (segles XVII/XIX)*, Vic, Eumo, 2001, p. 317-337.

117. Lluís ROURA, «El "segrest" del concepte nació al tombant del segle XVIII», a *Una relació difícil...*, 2007, p. 307-327.